

**GLOBAL ENTREPRENEURSHIP MONITOR
HRVATSKA 2002**

Što Hrvatsku čini (ne)poduzetničkom zemljom

REZULTATI GEM 2002 ZA HRVATSKU

**Slavica Singer
Sanja Pfeifer
Đula Borozan
Nataša Šarlija
Sunčica Oberman**

ISBN:

Cijena: 100 kuna

Ovaj izvještaj dio je istraživačkog programa o sektoru malih i srednjih poduzeća i o poduzetništvu, kojeg financira Ministarstvo obrta, malih i srednjih poduzeća i Institut Otvoreno društvo – Hrvatska.

Informacije o istraživačkim aktivnostima na GEM projektu mogu se naći na:

www.cepor.hr i www.gemhrvatska.org

Odgovornost za sadržaj ovog izvještaja ima CEPOR. Citiranje teksta ili podataka u člancima, knjigama ili studijama dozvoljeno je samo ako je izvor naznačen. Niti jedan dio ove publikacije ne može se kopirati i/ili publicirati u bilo kojem obliku korištenjem bilo kojeg medija, ili arhivirati, bez prethodne pismene suglasnosti CEPOR-a.

CEPOR ne preuzima odgovornost za tiskarske greške ili nedostatke.

MINISTAR ZA OBRT , MALO I SREDNJE PODUZETNIŠTVO

U vrijeme kada se Hrvatska suočava sa brojnim izazovima procesa globalizacije, svjesni smo da pokretač gospodarskog razvoja svake zemlje upravo leži u razvoju malog i srednjeg poduzetništva.

Globalizacija je činjenica o kojoj u dugoročnom sagledavanju gospodarstva treba voditi računa. Globalizacijom svjetsko gospodarstvo gubi dosadašnje regionalne, državne i suparničke karakteristike. Istraživanja pokazuju da se utakmica odvija na razini umreženih propulzivnih i produktivnih proizvodnih i uslužnih cjelina. Tome značajno doprinosi razvoj novih tehnologija, novih proizvoda, razvoj inovativnih procesa, izobrazbe, kulture te procesi integracije. Današnji trendovi integriranja idu u pravcu povezivanja kroz međunarodne institucije i regionalnu pripadnost.

U Hrvatskoj sve se više razvija svijest o poduzetništvu. Ono postaje filozofija napretka, a poduzetnici koji uvode nove tehnologije, stvaraju nove vrijednosti, prije svega stvaraju nova radna mjesta te na taj način omogućuju svestrani društveni, kulturni, socijalni i osobni razvoj. Jednom riječju: stvaraju državu i ekonomiju blagostanja.

Istraživanja i proučavanja odnosa između poduzetništva i ekonomskog razvoja znatno na to ukazuju.

GEM projekt - međunarodni projekt za istraživanje i mjerenje poduzetničkih aktivnosti u različitim zemljama iniciran 1998. godine, u koji je uključeno 37 zemalja a čiji je sudionikom od 2002. godine i Hrvatska, svake godine analiziraju poduzetničke aktivnosti u pojedinoj zemlji. GEM naglašava odlične mogućnosti za poduzetništvo u RH.

I upravo je politika našeg Ministarstva usmjerena ka ostvarenju vizije o hrvatskom uspješnom, konkurentnom i prilagodljivom gospodarstvu, te o državi educiranih i motiviranih poduzetnika, koji usporedo sa tim ostvaruju gospodarski rast i razvoj.

Sposobnost stvaranja novih radnih mjesta i prosperitet kakav trebamo leži u malom i srednjem poduzetništvu. Povećavanje investicija u znanje i tehnološki razvoj, te sistematičan pristup ka stvaranju preduvjeta za razvoj poduzetničkog sektora, koji bi garantirao dugoročan, stabilan gospodarski rast i produktivnost, globalni je cilj Ministarstva.

Namjera nam je razvijanje konkurentskih i inovacijskih sposobnosti hrvatskih poduzeća za uspješno nastupanje na domaćem i inozemnom tržištu, povećanje novih, domaćih i inozemnih investicija, razvoj proizvoda visokog stupnja kvalitete, veći protok stranih investicija, zajednički nastupi i povezivanje hrvatskih poduzetnika sa poduzetnicima u inozemstvu.

Uloga poduzetništva je jasna: «Rast malih, inovativnih poduzeća dovodi do bržeg prijenosa znanja, do razvoja, obnove i podizanja životnog standarda.»

Postoje dokazi o doprinosu poduzetništva u regeneriranju gospodarstva. Moramo eliminirati barijere koje su preostale. Još uvijek nedovoljan je broj žena koje se upuštaju u poduzetništvo a velika je i regionalna diferencijacija. Smanjenje razlike između muškog i ženskog poduzetništva jedan je od preduvjeta za razvoj i ekspanziju malog i srednjeg poduzetništva. Utvrđeno je kada bi se žene u istoj mjeri kao i muškarci upuštale u poduzetništvo bilo bi više od 100.000 novih poduzetnika.

Isto tako, podrška poduzetništvu mora biti dostupna svakom području, svakoj regiji. Naša misija je jasna: decentralizirati, ukazati nižim jedinicama lokalne i regionalne samouprave da prepoznaju svoju važnost, svoje vlastite potencijale i prihvate na sebe odgovornost za svoj razvitak.

Studija GEM-a – istraživanje o poduzetništvu, najveće te vrste na svijetu proizvelo je do sada fascinantne podatke u prošloj godini. Istraživači GEM projekta su zaključili da je najviše poduzetničkih mogućnosti u SAD-u, vrlo malo u Danskoj, Finskoj, Japanu, Francuskoj.

Provođenje GEM projekta u Hrvatskoj te rezultati usporedbe Hrvatske i ostalih zemalja važan je element i biti će implementiran u osmišljavanju politike MOMSP-a za razvoj malog i srednjeg poduzetništva.

Ljudi sa razvijenom svješću o poduzetništvu sigurni su da je mogućnosti više nego samih poduzetnika koji bi ih znali iskoristiti.

Ako želimo oživotvoriti poduzetničke mogućnosti moramo imati poduzetničke sposobnosti i motivaciju. Poduzetništvo cvjeta, kada se mogućnosti «susreću» s poduzetnikom koji je motiviran i sposoban te mogućnosti i iskoristiti. One same po sebi nemaju vrijednost ako nema nikoga tko bi «ih znao pokupiti s tla».

Cilj nam je ostvariti takvu poduzetničku kulturu gdje će ljudi različite životne dobi, različitog spola i različitog prethodnog iskustva lako započinjati svoj posao.

Sa velikim zadovoljstvom pozdravljam ekspanziju istraživanja GEM tima, koja će siguran sam, znatno pomoći i za oživotvorenje uspješne hrvatske poduzetničke priče u ovoj regiji.

A.P.ČUN

Slavica Singer

Poduzetništvo je «bilo koji pokušaj pokretanja novog poslovnog pothvata, kao što je samozapošljavanje, nova poslovna organizacija ili ekspanzija postojećeg poslovnog pothvata od strane pojedinca, timova ili već postojećih organizacija.» Od takve definicije polazi jedinstveni međunarodni istraživački pothvat Global Entrepreneurship

Monitor u kojem je u 2002. godini bilo uključeno 37 zemalja, a Hrvatska prvi put.

Poduzetništvo je način života, način poimanja stvarnosti. Poduzetništvo je globalni i integrativni fenomen, čije razumijevanje zahtijeva holistički način razmišljanja.

Hrvatska je iskusila značajne pomake u načinu na koji se poduzetništvo shvaća, prakticira i potiče. iako još uvijek mnogi ne znaju kako vrednovati poduzetnike: kao heroje (zbog hrabrosti upuštanja u borbu sa jakim institucionalnim ograničenjima), ili ljude koji se žele lako i brzo obogatiti. Ova studija je prva nacionalna studija poduzetničkog fenomena u Hrvatskoj te ima za cilj identificirati ključne karakteristike poduzetničkog ponašanja u Hrvatskoj.

Važno je što mislimo o sebi i svojoj poduzetničkoj aktivnosti na svim razinama: od nacionalne, preko regionalne do lokalne zajednice u kojoj živimo; i u svim sferama života od opće društvenih, preko poslovnih do osobnih aktivnosti. Ako mislimo da smo dobri, znači da imamo samopouzdanja. Ali, ako imamo samopouzdanje, a za to nemamo uporište niti u konzistentnom i dobro osmišljenom pristupu, a niti u rezultatima, tada takva situacija upozorava da pothvat bilo koje vrste (politički, poslovni, osobni) može biti previše riskantan a transakcijski troškovi promjene previsoki.

Osjećaj mjere u viđenju vlastitih snaga dobiva se uporedbom sa drugima. Jedna takva mogućnost nastala je kada se hrvatska 2002. godine uključila u veliki međunarodni projekt Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Rezultati istraživanja su izazov istraživačima, Vladi, asocijacijama poduzetnika, sindikatima i naravno poduzetnicima da ocijene što treba poduzeti da iduće godine budemo bolji.

Sažetak

Global Entrepreneurship Monitor jedinstveni je međunarodni istraživački pothvat, pokrenut 1999. godine kao inicijativa istraživača sa London Business School i Babson College-a iz Bostona. Razlog za pokretanje projekta je odsutnost pouzdanih i međunarodno usporedivih informacija o povezanosti poduzetništva i ekonomskog rasta, toliko potrebnim i istraživačima ali i onima koji su odgovorni za osmišljavanje vladinih politika usmjerenih ka kreiranju okvira za ekonomski rast. Projektom se žele dobiti odgovori na sljedeća pitanja:

- Da li se razina poduzetničke aktivnosti razlikuje od zemlje do zemlje, a ako da, kolike su razlike?
- Da li su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim ekonomskim rastom neke zemlje?
- O čemu ovise te razlike?

U 2002. godini u projekt je uključeno 37 zemalja – Hrvatska po prvi put.

Istraživanjem je potvrđeno da je poduzetništvo globalni fenomen: prema konzervativnim procjenama istraživačkog tima, oko 450 milijuna ljudi širom svijeta uključeno je u poduzetničku aktivnost, od toga 98.000 u Hrvatskoj.

Razlike u poduzetničkoj aktivnosti pojedine zemlje ovise o sljedećim kritičnim faktorima:

1. Najveći utjecaj na indeks poduzetničke aktivnosti imaju uvjeti poduzetničkog djelovanja:

- raspoloživost financijskih resursa i profesionalne infrastrukture (training, savjetovanje i ostale usluge za nove poslovne pothvate i poduzeća s potencijalom rasta) su najvažniji i pozitivno korelirani s indeksom poduzetničke aktivnosti,
- nedostatak obrazovanja fokusiranog na poduzetništvo je najvažniji faktor koji negativno djeluje na razinu tog indeksa.
- veće učešće poduzetnika koji su to postali zbog uočene prilike a ne zbog toga što nisu imali drugu alternativu pozitivno djeluje na razinu poduzetništva.

2. Neki od općih uvjeta (kao što je poresko opterećenje i tržište rada) imaju snažan utjecaj na formiranje uvjeta za poduzetničko djelovanje:

- zemlje koje su imale viši indeks poduzetničke aktivnosti imale su niži prihod od poreza mjereno kao postotak od društvenog proizvoda
- Zemlje s visokim indeksom poduzetničke aktivnosti imaju niske troškove adaptiranja radne snage na zahtjeve poslovanja, što ujedno govori o fokusiranosti i efikasnosti formalnog obrazovnog sistema neke zemlje za poduzetničko osposobljavanje radne snage.

Razina poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj izražena TEA indeksom od 3.36 Hrvatsku pozicionira vrlo nisko u usporedbi s ostalim zemljama, ali blizu zemljama koje imaju slično socio-kulturno nasljeđe (Slovenija, Mađarska). TEA indeks za Hrvatsku značajno varira ovisno o različitim obilježjima poduzetnika (spol, dob, obrazovanje, prihod, odnos prema riziku...). Poduzetnik u Hrvatskoj tri puta češće je muškarac nego žena, u dobi je od 25 i 34 godine, sa srednjom školom, s prihodima u gornjoj trećini, dobro pozna druge poduzetnike, prepoznaje poslovne prilike, posjeduje vještine za vođenje posla, nema strah od poslovnog propisa i češće je iz područja Istre i Primorja.

Poduzetnička klima u Hrvatskoj u značajnoj mjeri obilježena je nedostatkom odgovarajućeg obrazovanja, usmjerenog na osposobljenost za poduzetničko djelovanje, nekonzistentnim vladinim programima i socio-kulturnim vrijednostima koje slabo podržavaju poduzetničku orijentaciju. To su ujedno i pravci daljnjih istraživanja, ali i preporuke nositeljima političkog odlučivanja o eliminiranju prepreka i stvaranju konzistentnog okvira za poduzetništvo u Hrvatskoj.

1. Uvod

1.1. Ciljevi projekta

Global Entrepreneurship Monitor jedinstveni je međunarodni istraživački projekt, pokrenut 1999. godine kao inicijativa istraživača sa London Business School i Babson College-a iz Bostona, radi proučavanja povezanosti poduzetništva i ekonomskog rasta. Iako brojni teoretičari ekonomskog rasta već stotinjak godina zagovaraju poduzetništvo kao jedno od najvažnijih snaga o kojima ovisi ekonomski rast pojedine zemlje¹, još uvijek nije dovoljno poznata veza između uzroka i efekata poduzetničkog djelovanja, pa tako niti doprinos poduzetništva ekonomskom rastu.

Projektom Global Entrepreneurship Monitor žele se dobiti odgovori na sljedeća pitanja:

- Da li se razina poduzetničke aktivnosti razlikuje od zemlje do zemlje, a ako da, kolike su razlike?
- Da li su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim ekonomskim rastom neke zemlje?
- O čemu ovise te razlike?

Jedinstvenost projekta je u njegovoj međunarodnoj dimenziji, kojom se osigurava usporedivost razine poduzetničkog djelovanja u različitim zemljama, te u korištenom modelu i bazi podataka kojima se model "puni". Međunarodna dimenzija projekta ostvaruje se kroz činjenicu da je na projektu angažirano oko 150 istraživača iz zemalja sudionica projekta, koji u suradnji sa koordinacijskim timom sa London Business School i Babson College-a pod vodstvom profesora Paul Reynoldsa razrađuju konceptualni okvir i metodologiju istraživanja, te doprinose oblikovanju teoretskog modela i *policy* preporuka za poboljšanje poduzetničkog djelovanja.

---

¹ Schumpeter, J.A. (1996) *The Theory of Economic Development*, Transaction Publishers, London, United Kingdom; Hayek, F. A. (1948) *Individualism and Economic Order*, Routledge and Kegan Paul, London, United Kingdom; Kirzner, I. (2000) *The Driving Force of the Market*, Routledge, London, New York

1.2. Konceptualni okvir i metodologija istraživanja

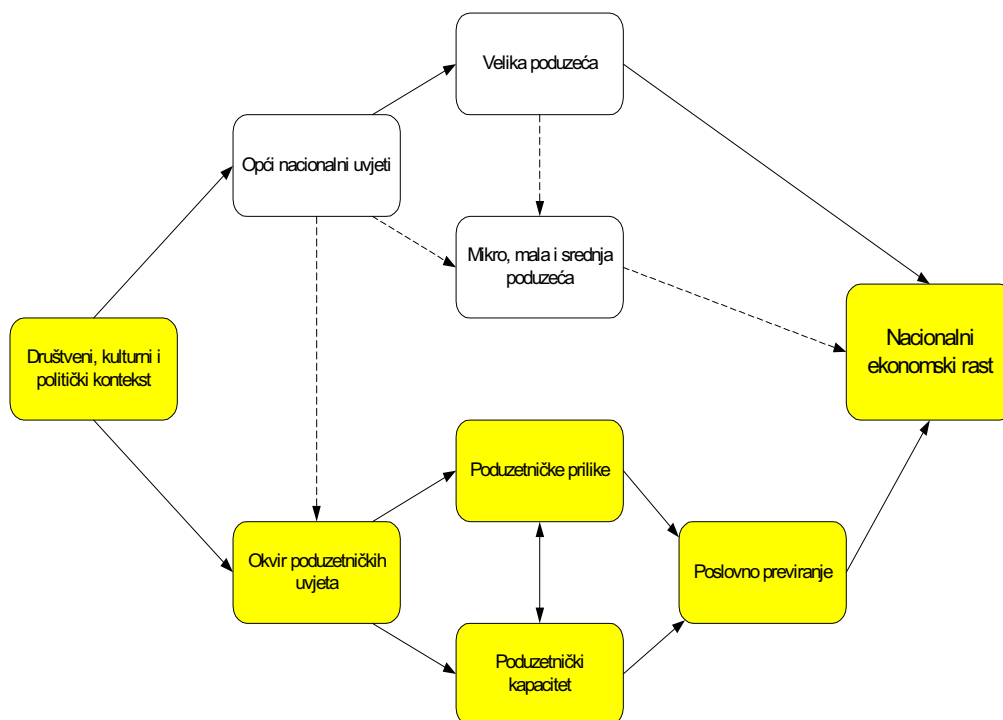
GEM projekt omogućava utvrđivanje razine poduzetničke aktivnosti (Total Entrepreneurial Activity – TEA) neke zemlje. Indeks ukupne poduzetničke aktivnosti (TEA) izražava odnos broja ljudi na svakih 100 odraslih stanovnika (od 18 do 64 godina starosti) koji pokušavaju pokrenuti vlastiti posao ili su vlasnici/manageri u nekom aktivnom poduzeću koje nije starije od 42 mjeseca. Radi finoće analize, konceptualni okvir istraživanja razlikuje poduzetničku aktivnost (TEA indeks) nastalu kroz djelovanje poduzetnika koji su to postali zbog nužde (jer nisu imali drugačiji izbor) i poduzetnika koji su to postali zbog prepoznavanja poslovne prilike.

Utvrđivanje razine poduzetničke aktivnosti temelji se na konceptualnom okviru koji pretpostavlja komplementarnost dva temeljna mehanizma o kojima ovisi nacionalni ekonomski rast:

- Struktura poduzeća (velikih, srednjih, malih), pri čemu se naglašava uloga velikih poduzeća u stvaranju međunarodne konkurentnosti
- Struktura uvjeta o kojima ovisi poduzetnički proces stvaranja novih poduzeća (poduzetničke prilike za pokretanje poslovnih pothvata i poduzetnički kapacitet, tj. motivacija i vještine ljudi za pokretanje novih poslovnih pothvata)

Konceptualni okvir pretpostavlja da se svi ekonomski procesi odvijaju u relativno stabilnom političkom, društvenom i povijesnom kontekstu.

Slika 1 Konceptualni okvir

Izvor: *Global Entrepreneurship Monitor, 2002 Executive Report*, by Paul D. Reynolds, William D. Bygrave, Erkki Autio, Larry W. Cox, Michael Hay, 2002

Društveni, kulturni i politički kontekst obuhvaća skupinu faktora za koje je utvrđeno da igraju važnu ulogu u oblikovanju općih uvjeta života u nekoj zemlji (ulaganje u obrazovanje, društvene norme i ponašanja vezana za osobnu neovisnost – razina demokratizacije zemlje, percepcije poduzetnika).

Opći uvjeti uključuju otvorenost nacionalnog gospodarstva, ulogu vlade, efikasnost finansijskih tržišta i tržišta rada, vladavinu prava, razinu ulaganja u istraživanja i razvoj, kvalitetu i snagu fizičke infrastrukture u zemlji, upravljačku kompetenciju.

Uvjeti poduzetničkog djelovanja obuhvaćaju raspoloživost finansijskih resursa za pokretanje novih poslovnih pothvata, vladinih politika i programa za podršku novih poslovnih pothvata, razinu obrazovanja i traininga za one koji žele biti poduzetnici ili to već jesu, pristup profesionalnim uslugama podrške, pristup fizičkoj infrastrukturi, otvorenost tržišta, te kulturno socijalne norme.

Poduzetničke prilike se odnose na postojanje i percepciju tržišnih prilika.

Poduzetnički kapacitet se odnosi na motivaciju pojedinaca za pokretanje novih

poslovnih pothvata i na posjedovanje vještina i znanja potrebnih za realizaciju poslovne prilike.

Poslovno previranje predstavlja procese rađanja, rasta i umiranja poduzeća.

Nacionalni ekonomski rast mjeri se razinom bruto domaćeg proizvoda i zaposlenošću.

Istraživanjima se posebno ispituje povezanost između različitih komponenti modela i značaj tih povezanosti sa nacionalnim ekonomskim rastom. Ispituje se također: veza između općih makroekonomskih uvjeta i uvjeta za poduzetničko djelovanje; veza između općih makroekonomskih uvjeta i strukture poduzeća (mikro, mala, srednja, velika); povezanost velikih poduzeća sa mikro, malima i srednjim poduzećima; značaj strukture poduzeća i poslovnog previranja na ekonomski rast zemlje.

Rezultati istraživanja doprinose kvantificiranju pretpostavljenih veza i izgradnji modela kojim se može objasniti veza između ekonomskog rasta i poduzetništva. Na taj način razvija se kvalitetnija podloga za odlučivanje o potrebnim intervencijama na razini institucija i pojedinaca zainteresiranih i odgovornih za taj proces.

1.3. Podaci

U GEM projektu koriste se četiri temeljna tipa podataka, od kojih su tri posebno razvijena za potrebe ovog istraživanja:

- Prvo, podaci se dobivaju anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije u svakoj GEM zemlji, korištenjem posebno razvijenog upitnika za utvrđivanje poduzetničke aktivnosti ispitanika i njihovih stavova prema poduzetničkoj aktivnosti. U 2002. godini u svih 37 zemalja sudionica GEM projekta ispitano je 113.282 osoba, od kojih je u Hrvatskoj u proljeće 2002. godine agencija PULS anketirala 2001 osobu.
- Drugo, podaci se dobivaju intervjuiranjem izabраних eksperata u svakoj GEM zemlji, korištenjem posebno razvijenog semi-strukturiranog podsjetnika za razgovor. Izbor eksperata temelji se na referencama i reputaciji, nastojeći ravnomjerno pokriti sljedećih devet dimenzija: financijska podrška, vladine politike, vladini programi,

obrazovanje, transfer tehnologije, pravna i tržišna infrastruktura, otvorenost domaćeg tržišta, pristup fizičkoj infrastrukturi, kulturne i društvene norme. Eksperti izražavaju svoja osobna uvjerenja o stanju poduzetništva u svojoj zemlji, identificirajući 3 najvažnije snage, 3 najvažnije slabosti i 3 preporuke za poboljšanje poduzetničkog djelovanja. U svim zemljama sudionicima GEM projekta intervjuirano je 969 eksperata. U Hrvatskoj je posebno obučena grupa poslijediplomskih studenata iz poduzetništva sa Ekonomskog fakulteta u Osijeku intervjuirala 37 eksperata u proljeće 2002. godine. Popis svih intervjuiranih eksperata je u prilogu 1.

- Treće, podaci se dobivaju anketiranjem intervjuiranih eksperata. Oni nakon intervjua popunjavaju posebno izrađeni standardizirani upitnik, koji se sastoji od 73 tvrdnje u vezi devet dimenzija poduzetničkog djelovanja. Od eksperata se tražilo da upotrebom odgovarajućih skala vrednuju koliko je njihova zemlja pogodan okvir za poduzetničko djelovanje.
- Pored ovih posebno dizajniranih podataka za GEM projekt, međunarodni koordinacijski tim projekta koristi i podatke iz standardnih međunarodnih izvora, kako bi se osigurao usklađen opis brojnih karakteristika konceptualnog modela, kao što su podaci o ekonomskom rastu, strukturi stanovništva, obrazovnoj razini, institucionalnoj i tehničkoj infrastrukturi i sl. Poseban napor učinjen je u prikupljanju podataka o *venture* kapitalu u svakoj zemlji sudionici GEM projekta. Za Hrvatsku u 2002. godini nisu bili raspoloživi takvi podaci iz međunarodnih izvora.

1.4. Zemlje sudionice GEM 2002 projekta

Projekt je prvo bio proveden 1999. godine u G7 zemljama (Kanada, Francuska, Njemačka, Italija, Japan, Velika Britanija i SAD), kojima su bile priključene Danska, Finska i Izrael. Od tada, projekt se provodi svake godine u sve većem broju zemalja, tako da je 2002. godine projektom obuhvaćeno 37 zemalja (Portugal nije uključen u 2002. godini):

Tablica 1 Kronologija razvoja GEM projekta

1999.	2000.	2001.	2002.
Danska	Argentina	Mađarska	Čile
Finska	Australija	Meksiko	Hong Kong
Francuska	Belgija	Nizozemska	Hrvatska
Izrael	Brazil	Novi Zeland	Island
Italija	Indija	Poljska	Kina
Japan	Irska	Portugal	Slovenija
Kanada	Koreja	Rusija	Švicarska
Njemačka	Norveška	Južnoafrička Republika	Taiwan
SAD	Singapur		Tajland
Velika Britanija	Španjolska		
	Švedska		
	Velika Britanija –Škotska		
	Velika Britanija – Wales		

Zemlje obuhvaćene GEM projektom u 2002. godini predstavljaju 62 % svjetskog stanovništva i 92 % svjetskog bruto domaćeg proizvoda. Oko 286 milijuna osoba (ili 12 % od 2,4 milijarde odraslih stanovnika od 18 do 64 godine starosti) bili su poduzetnici (aktivno angažirani u pokretanje poslovnog pothvata ili su upravljali/posjedovali poduzeće ne starije od 42 mjeseca) u proljeće 2002. godine u navedenih 37 zemalja uključenih u GEM 2002 projekt.

1.5. Istraživački tim GEM projekta

GEM projekt vodi profesor Paul Reynolds sa svojim timom sa London Business School (London) i Babson College (Boston). Ovaj koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu projekta i logistiku provedbe projekta, te za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu sumarnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima projekta.

U svakoj zemlji sudionici projekta djeluje nacionalni istraživački tim, koji provodi intervjue s ekspertima i izrađuje nacionalni izvještaj. U Hrvatskoj, nacionalni tim je grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer, voditelj tima i članovi tima: Sanja Pfeifer, Đula Borozan, Nataša Šarlija i Sunčica Oberman. U projektu je sudjelovala i grupa studenata poslijediplomskog studija PODUZETNIŠTVO na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, obučeni za provedbu

intervjua s ekspertima: Mirna Balkić, Božena Brkić, Mirta Matešić, Davor Mioković, Mirela Pavošević, Saša Uranjek i Sandra Zbodulja.

Logističku podršku projektu daje CEPOR-Centar za politiku razvoja malih poduzeća u Zagrebu.

1.6. Financiranje GEM 2002 projekta

GEM projekt je u punom smislu međunarodni projekt, jer nacionalni timovi osiguravaju 60 % financijskih sredstava, a ostatak osigurava međunarodni koordinacijski tim. U 2002. godini, uključivanje Hrvatske u GEM projekt financiralo je najvećim dijelom Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo i Institut Otvoreno društvo – Hrvatska, s malim učešćem Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, kroz projekt Paradigma i praksa poduzetništva, financiranim od Ministarstva znanosti i tehnologije. Međunarodno sufinanciranje projekta osigurala je Ewing Marion Kauffman Foundation iz SAD.

2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske u međunarodnoj perspektivi

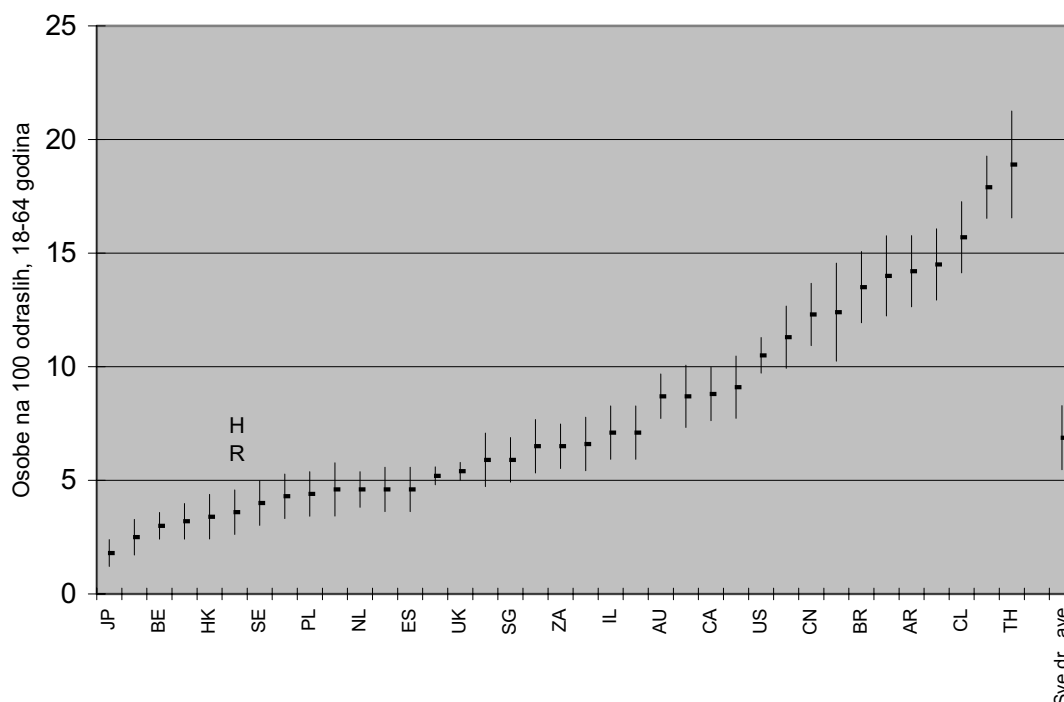
Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti pojedine zemlje omogućena je zbog korištenja jedinstvenog indikatora, posebno razvijenog za potrebe GEM projekta.

Indeks ukupne poduzetničke aktivnosti (Total Entrepreneurial Activity – TEA) kombinira broj osoba koje pokušavaju pokrenuti vlastiti posao i broj osoba koje su vlasnici/managteri u nekom aktivnom poduzeću, ne starijem od 42 mjeseca.

Identifikacija tih osoba obavlja se ispitivanjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 odraslih osoba u svakoj zemlji sudionici projekta. TEA indeks je broj poduzetnički aktivnih ljudi u navedene dvije kategorije prema 100 anketiranih stanovnika starosti 18 do 64 godine.

TEA indeks za Hrvatsku u 2002. godini je 3.6, a prosjek za sve zemlje je 6.878, što Hrvatsku pozicionira na 32. mjesto od 37 zemalja sudionica projekta (slika 2).

Slika 2 Indeksi ukupne poduzetničke aktivnosti (TEA) po zemljama, 2002. godina

Napomena: Vertikalni stupići predstavljaju interval pouzdanosti od 95 %. Vrijednosti TEA indeksa za svaku državu temeljene su na odnosu procjene o ukupnom broju osoba koje sudjeluju u TEA indeksu za cijelu populaciju svake države i ukupnom broju radne snage. Za obilježavanje država korištene su međunarodne kratice (legenda je u prilogu 2).

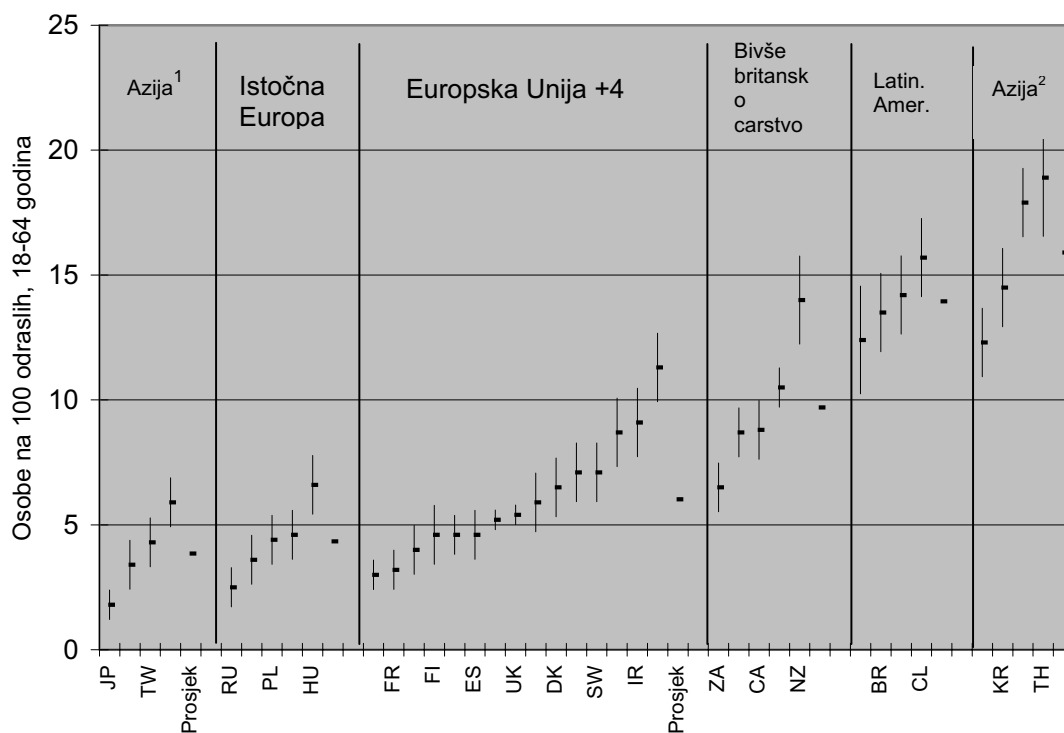
Izvor: GEM 2002

2.1. Jesu li razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim ekonomskim rastom neke zemlje?

Poduzetništvo je globalni fenomen, ali je razina poduzetničkog djelovanja vrlo različita od zemlje do zemlje, od 3% odraslih između 18 do 64 godina starosti uključenih u poduzetničke aktivnosti u Japanu, Rusiji i Belgiji do više od 18 % takvih stanovnika u Indiji i Tajlandu. Razina poduzetničke aktivnosti najniža je u razvijenim azijskim zemljama (Japan, Hong Kong, Taiwan i Singapore) i u Centralnoj Europi (Rusija, Hrvatska, Poljska, Slovenija i Mađarska), nešto viša u zemljama EU i u Izraelu, značajnije viša u Australiji, Kanadi, Novom Zelandu, Južnoafričkoj Republici i SAD, još viša u latinsko-američkim državama (Argentina, Brazil, Čile i Meksiko) a najviša u azijskim zemljama u razvoju (Kina, Koreja, Indija i Tajland). Slika 3 prikazuje različitost poduzetničke aktivnosti prema geografskim regijama svijeta.

Slika 3 Indeksi ukupne poduzetničke aktivnosti (TEA) po svjetskim regijama i zemljama, 2002

Napomena:

Azija¹ = razvijene zemlje

Azija² = zemlje u razvoju

Izvor: GEM 2002

Značaj ovog regionalnog grupiranja zemalja s obzirom na intenzitet poduzetničke aktivnosti (razina TEA indeksa) je u činjenici što upućuje na zaključak o postojanju nekih zajedničkih uzroka takvom grupiranju. Ti uzroci mogu biti u razini razvijenosti zemalja ali i u razini efikasnosti funkcioniranja makroekonomskog okvira ili okvira poduzetničkih uvjeta djelovanja.

2.2. Motiviranost za poduzetništvo

Poduzetnička aktivnost je snažno i pozitivno korelirana sa rastom BDP, pri čemu je motiviranost za ulazak u poduzetničko djelovanje vrlo značajna. GEM modelom identificirana su dva osnovna motiva za poduzetničko djelovanje. Jedan je motiv spoznaja prilike koju je moguće komercijalizirati pokretanjem poduzetničkog pothvata, dok je drugi motiv nužda odnosno nedostatak drugih alternativa. Pretižnost poduzetnika koji su to postali jer su uočili poslovnu priliku (opportunity-based entrepreneurs), a ne zato što nisu imali drugu alternativu (necessity-based entrepreneurs) u strukturi poduzetnika pozitivno utječe na ekonomski rast zemlje. U manje razvijenim zemljama veće je prisustvo poduzetnika koji su to postali silom prilika, dok je u razvijenijim zemljama veće prisustvo poduzetnika koji su to postali svojim izborom. U tablici 2 prikazana su oba pokazatelja za sve zemlje u GEM 2002 projektu, po redoslijedu zemalja s obzirom na ukupni TEA indeks (koji je prikazan u slici 2):

Tablica 2 Odnos između poduzetništva zbog prilike i poduzetništva zbog nužde

Države	TEA prilike	TEA nužda
TH	15.30	3.40
IN	12.40	5.00
CL	8.50	6.70
KR	8.60	4.10
AR	6.80	7.10
NZ	11.60	2.20
BR	5.80	7.50
MX	8.30	2.70
CN	5.60	7.00
IS	8.60	0.90
US	9.10	1.10
IR	7.80	1.40
CA	7.40	1.10
NO	7.40	0.40
AU	6.70	1.50
SW	6.00	0.90
IL	5.20	1.40
HU	4.00	2.10
ZA	3.30	2.40
DK	5.90	0.40
SG	4.90	0.90
IT	3.30	0.50
UK	4.40	0.70
DE	3.90	1.10
ES	3.40	0.10
SI	3.30	1.40
NL	4.00	0.50
FI	3.90	0.30
PL	2.80	1.30
TW	3.30	0.70
SE	3.29	0.70
HR	<u>2.20</u>	<u>0.80</u>
HK	2.30	1.20
FR	2.80	0.09
BE	2.00	0.30
RU	1.90	0.60
JP	1.20	0.50
Sve države	5.40	1.70

Izvor: GEM 2002

Motiviranost za poduzetništvo (poslovna prilika ili nužnost) u Hrvatskoj pokazuje lošiji odnos nego što je to prosjek svih 37 zemalja u projektu:

TEA opći 3.6, rang 32, prosjek za sve zemlje 6.88

TEA zbog nužnosti 0.80, rang 24, prosjek za sve zemlje 1.70

TEA zbog poslovne prilike 2.20, rang 34, prosjek za sve zemlje 5.40

Dobro je što je broj poduzetnika koji su to postali zbog poslovne prilike veći od onih koji su to postali zbog nužde. Međutim, razlika između poduzetnika zbog nužnosti ili zbog "hvatanja" poslovne prilike je važna, jer je istraživanjem potvrđeno da su poduzetnici zbog vlastitog izbora optimističniji u planiranju razvoja poslovnog pothvata od onih koji su to postali jer nisu imali drugi izbor.

3. Poduzetništvo u Hrvatskoj

Dosadašnja istraživanja u okviru GEM projekta potvrdila su da je poduzetništvo integralni fenomen, koji nastaje interakcijom inicijative, znanja i napora pojedinca/grupe i okoline u kojoj se ta aktivnost događa. Zbog toga je za razumijevanje razine poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj potrebno analizirati razlike u poduzetništvu s obzirom na različita obilježja poduzetnika, te kvalitetu i konzistentnost uvjeta na koje poduzetnici nemaju neposrednu kontrolu, ali o kojima ovisi uspješnost poduzetničkog djelovanja. Ti uvjeti određuju okolinu u kojoj se isprepliću opći makroekonomski uvjeti i uvjeti poduzetničkog djelovanja.

3.1. Stavovi prema poduzetništvu

U 2002. godini u Hrvatskoj je telefonski anketirana 2001 osoba, od kojih je bilo 1603 osoba između 18 – 64 godine starosti, koji predstavljaju uzorak za utvrđivanje indeksa poduzetničke aktivnosti. Poduzetnički aktivnih osoba starosti 18 do 64 godine bilo je 54, što čini 3.36 %, odnosno TEA indeks je 3.36 (ovaj pokazatelj odnosi se samo na ispitanu uzorak, bez prilagođavanja na cijelu populaciju, te se zbog toga razlikuje od pokazatelja od 3.6 koji je osnova za međunarodnu usporedbu u slikama 2 i 3).

Značajna je razlika u stavovima prema poduzetništvu između onih koji su poduzetnički aktivni i onih koji to nisu (tablica 3). U pravilu, oni koji su uključeni u TEA indeks imaju češće kontakte s drugim poduzetnicima, prepoznaju poslovne prilike (izuzetak su žene) i posjeduju znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata (barem tako misle sami o sebi). U stavu prema riziku nema tako oštarih razlika između onih koji su poduzetnički aktivni i onih koji to nisu. Zanimljivo je da i oni koji nisu poduzetnički aktivni, bez obzira na spol, nemaju strah od poslovnog propašaja. To znači da osim stava prema riziku, odlučivanje za pokretanje poslovnog pothvata ovisi i o drugim faktorima. Među onima koji su poduzetnički aktivni, žene su opreznije od muškaraca u stavu prema poslovnom propašaju.

Tablica 3 Stavovi prema poduzetništvu, u postotku

Karakteristika	Atributi	Poduzetnički aktivni – uključeni u TEA indeks (n=54)		Poduzetnički neaktivni (n=1947)	
		Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
Poznaju nekoga tko je pokrenuo posao u zadnje 2 godine	Da	45	80	30	40
	Ne	56	20	70	60
U slijedećih 6 mjeseci bit će dobrih prilika za pokretanja posla	Da	11	53	14	17
	Ne	89	47	86	83
Posjedovanje znanja i vještina za pokretanje novog posla	Da	75	95	27	42
	Ne	25	5	73	58
Strah od neuspjeha bi ih spriječio u pokretanju posla	Da	58	13	29	28
	Ne	42	87	71	72

Izvor: GEM 2002

3.2. Kakav je indeks poduzetničke aktivnosti Hrvatske?

Razina poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj izražena TEA indeksom od 3.36 varira ovisno o različitim obilježjima poduzetnika (spol, dob, obrazovanje, prihod, odnos prema riziku...), ali sve razlike nisu statistički značajne. Statistička značajnost razlika upućuje na moguće intervencije prema uključivanju ljudi u poduzetničku aktivnost.

U tablicama 4 i 5 nalaze se vrijednosti TEA indeksa za ukupne poduzetničke aktivnosti, TEA indeksa za poduzetničke aktivnosti iz nužde i TEA indeksa poduzetničke aktivnosti zbog uočene poslovne prilike, prema odabranim obilježjima poduzetnika.

Tablica 4 Indeksi poduzetničke aktivnosti Hrvatske (TEA) u 2002. godini

Indeks	Vrijednost
TEA ukupno	3.36
TEA nužda	0.85
TEA prilika	1.97

Izvor: GEM 2000

Napomena: Ove su vrijednosti dobivene iz podataka o ispitanicima u Hrvatskoj bez prilagodbe na ukupnu populaciju.

Tablica 5 Indeksi poduzetničke aktivnosti (TEA), prema odabranim obilježjima poduzetnika, 2002

Obilježje	Atributi	TEA Ukupno	TEA Prilika	TEA nužda
Spol	Žene	1.58	0.74	0.64
	Muškarci	5.12	3.20	1.05
Dob	18 – 24	3.78	2.25	0
	25 – 34	5.54	3.84	1.25
	35 – 44	3.04	2.28	0.75
	45 – 54	2.72	0.91	1.58
	55 – 64	1.58	0.37	0.17
Obrazovanje	Niže od srednje škole	0.62	0	0.38
	Srednja ili stručna škola	5.02	3.21	1.07
	Fakultet ili više	2.11	0.9	0.86
Prihod	Donja trećina	1.58	0.68	0.32
	Srednja trećina	2.90	0.97	1.34
	Gornja trećina	7.00	5.30	1.22
Poznavanje poduzetnika	Da	6.10	3.66	1.27
	Ne	1.53	0.91	0.63
Dobre prilike	Da	9.03	6.14	1.87
	Ne	2.29	1.02	0.84
Posjedovanje vještina	Da	7.83	4.57	2.21
	Ne	0.61	0.50	0.11
Strah	Da	2.59	1.20	0.78
	Ne	4.10	2.75	1.06
Regije	Zagreb i okolica	4.38	2.80	0.98
	Slavonija	2.11	1.77	0
	Sjeverna Hrvatska	2.83	1.46	1.06
	Lika i Banovina	2.18	0.41	1.77
	Istra, Primorje i Gorski kotar	4.47	3.29	0.92
	Dalmacija	3.45	1.36	0.90

Izvor: GEM 2002

Provedena analiza statističke značajnosti razlika (na razini od 5 %) u vrijednostima atributa obilježja prikazanih u tablici 5, ukazala je na to da razlike u poduzetničkoj aktivnosti nastale zbog nužde s obzirom na obilježja spola, obrazovanja i prihoda nisu statistički značajne. Nužda kao motiv poduzetničke aktivnosti briše razlike i između osoba koje vide ili ne vide poslovnu priliku, koje imaju ili nemaju potrebno znanje i vještine za poduzetničko djelovanje, kao i između osoba koji imaju ili nemaju strah od poslovnog promašaja.

Statistička značajnost postoji kod TEA indeksa kojim se opisuje poduzetnička aktivnost nastala zbog uočene poslovne prilike, i to kod svih promatranih obilježja (spola, obrazovanja, prihoda). Statistički je značajna i razlika između starosne skupine 25 do 34 godine i starijih skupina. Razlike u poduzetništvu motiviranom učenom poslovnom prilikom statistički su značajne između onih koji vide ili ne vide poslovnu priliku, koji imaju ili nemaju potrebno znanje i vještine, kao i između onih koji imaju ili nemaju strah od poslovnog promašaja. Također je značajna razlika u TEA indeksu temeljenom na poslovnoj prilici s obzirom na regionalnu pripadnost, i to između Istre u odnosu na Liku i Banovinu.

Korištenjem pokazatelja o TEA indeksima iz tablice 5 može se napraviti demografski profil poduzetnika u Hrvatskoj:

Opća slika poduzetnika

Poduzetnik u Hrvatskoj tri puta je češće muškarac nego žena, u dobi između 25 i 34 godine, sa srednjom školom, s višim приходima. Poduzetnik je značajnije češće osoba koja poznaje druge poduzetnike, koja prepoznaje poslovne prilike, posjeduje vještine za vođenje posla i nema strah od poslovnog promašaja. Poduzetnik je najčešće iz područja Istre i Zagreba.

Slika poduzetnika koji je to postao(la) zbog uočene poslovne prilike:

Poklapa se sa općom slikom poduzetnika, s tim da najmanje takvih poduzetnika ima u Lici i Banovini.

Slika poduzetnika koji je to postao(la) zbog nužde

Poduzetnik iz nužde također je češće muškarac nego žena, ali razlika je značajnije manja nego kod opće slike, najčešće se radi o starijim ljudima (dobi između 45 i 54 godine života), srednjeg obrazovanja, ali i visokog, nižih prihoda od poduzetnika zbog prilike, i najčešće je iz Like i Banovine.

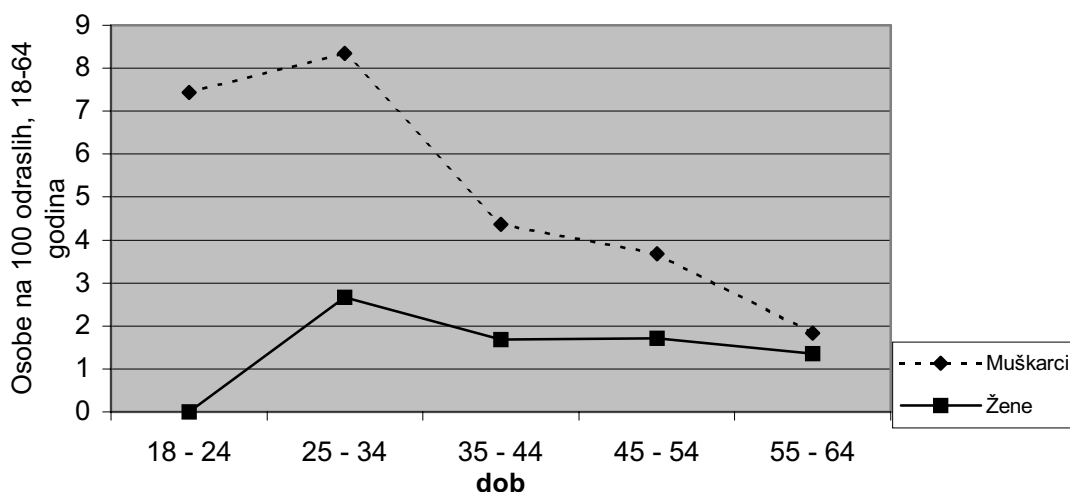
3.2.1. Muškarci poduzetniji od žena?

Iako su u svim zemljama muškarci aktivniji u poduzetništvu od žena, razlike među državama su vrlo velike. Dok je na Tajlandu odnos gotovo ujednačen, u Japanu je pet puta više muškaraca poduzetnički aktivno od žena. Prosjek za sve 37 zemlje je 1.8 puta više muškaraca nego žena u poduzetništvu. U Hrvatskoj je tri puta više muškaraca-poduzetnika od žena. Jedino prisila bavljenja poduzetništvom te razlike smanjuje: među osobama koje su zbog nužnosti postale poduzetnicima, manje su razlike između muškaraca i žena nego što je to kod osoba koje su to postale zbog uočavanja poslovne prilike.

3.2.2. I starost igra ulogu

U stvaranju novih poduzeća najaktivniji su ljudi između 25 i 34 godine starosti, ali poduzetnicima iz nužde najčešće postaju ljudi iz grupe 45 – 54 godina starosti. Razlike u poduzetničkoj aktivnosti između spolova smanjuje nužda, ali i godine starosti (slika 4).

Slika 4 TEA indeksi prema spolu i dobi

Izvor: GEM Hrvatska 2002

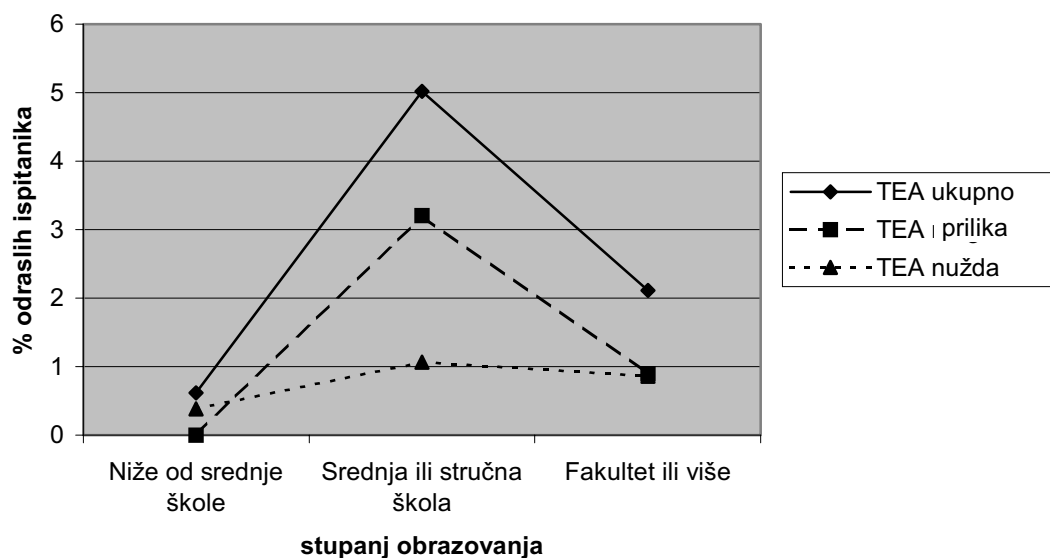
Zanimljivo je istaknuti da broj poduzetnički aktivnih žena ne varira značajno s obzirom na životnu dob; za razliku od poduzetnički aktivnih muškaraca čiji se broj dramatično

smanjuje kako se povećava životna dob. To samo potvrđuje zaključak da žene, češće nego muškarci, ulaze u poduzetničku aktivnost zbog nužde.

3.2.3. Obrazovaniji ljudi češće su poduzetnici

Najveća poduzetnička aktivnost postoji kod ispitanika sa srednjom stručnom spremom, zatim slijede oni s fakultetom i višim obrazovanjem, a najnižu aktivnost imaju najmanje obrazovani ispitanici. Ipak, postoje zanimljive razlike u odnosu poduzetnika zbog uočene poslovne prilike i poduzetnika zbog nužde: više je poduzetnika zbog nužde među najneobrazovanijim ljudima, a tri puta je više poduzetnika zbog prilike među srednje obrazovanim ljudima (slika 5).

Slika 5 TEA indeksi prema obrazovnoj strukturi

Izvor: GEM 2002

3.2.4. Znanje i iskustvo, upornost, "dobro oko" za poduzetničke prilike važni su za poduzetničko djelovanje

Poduzetničko djelovanje u značajnoj mjeri ovisi i o faktorima, kao što su znanje i iskustvo za pokretanje poslovnog pothvata, prepoznavanje poslovne prilike, druženje s poduzetnicima, osim u slučaju poduzetništva koje nastaje zbog nužde. Velike su razlike u TEA indeksu između osoba koje se druže s poduzetnicima i onih koji ne poznaju nijednog poduzetnika (6.10 vs. 1.53); između osoba koje očekuju dobru poslovnu priliku u narednih 6 mjeseci i onih koji to ne vide (9.03 vs. 2.29), između osoba koje imaju

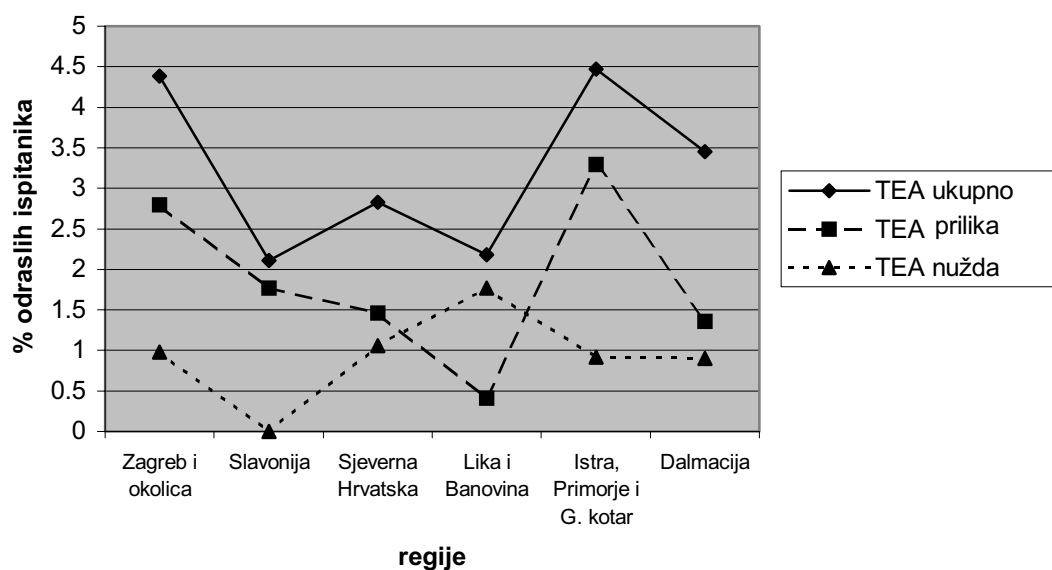
znanje i iskustvo za nove poslovne aktivnosti i onih koji to nemaju (7.83 vs. 0.61). Osobe koje poslovni neuspjeh neće doživjeti kao kraj poduzetničke karijere češće su poduzetnici od onih koji će poslovni propisaj smatrati "krajem svijeta" (4.10 vs. 2.59). Sve navedene razlike su statistički značajne na razini ukupnog TEA indeksa i TEA indeksa – prilika.

3.2.5. "Rasadnik" poduzetnika u Hrvatskoj

Regionalne razlike u poduzetničkoj aktivnosti upućuju na zaključak kako unutar istih vladinih politika i programa, socio-ekonomske razlike unutar Hrvatske značajno utječu na razinu poduzetništva. Najintenzivnija poduzetnička aktivnost, mjerena ukupnim TEA indeksom, je u Istri, Primorju i Gorskom kotaru (4.47) te u Zagrebu i okolici (4.38), a najmanja u Slavoniji (2.11), te Lici i Banovini (2.18).

Iako je u Hrvatskoj, kao i u svim ostalim zemljama sudionicama projekta, poduzetnička aktivnost zbog uočene prilike veća od poduzetničke aktivnosti zbog nužde, ipak to nije tako i u svim promatranim regijama u Hrvatskoj. Upozoravajući je podatak da samo u Lici i Banovini ima više poduzetnika koji su to postali zbog nužde (1.77) nego onih koji to postaju zbog uočene prilike (0.41). U svim ostalim regijama više je poduzetnika zbog uočene prilike nego poduzetnika iz nužde.

Slika 6 TEA indeksi prema regijama u Hrvatskoj

Izvor: GEM 2002

3.2.6. Poslovno “previranje”

Uobičajeno promatranje promjena u strukturi poduzeća i zaposlenih po kriteriju veličine poduzeća, ne otkriva “previranje” koje izazivaju inicijative za pokretanjem novih poduzeća. U tablici 6 vidljivo je da je broj zaposlenih povećan samo u malim poduzećima, dok je u velikim i srednjim poduzećima smanjen.

Tablica 6 *Struktura “živućih” poduzeća prema prosječnom broju zaposlenih (na bazi stanja krajem tromjesečja)*

Godina	Pokazatelj	Poduzeće			
		Veliko	Srednje	Malo	Ukupno
1996.	Broj "živućih" poduzeća	526	1497	59935	61958
	%	(0.85)	(2.42)	(96.73)	
	Prosječan broj zaposlenih	369662	177759	217693	765114
	%	(48.31)	(23.23)	(28.45)	
2000.	Broj "živućih" poduzeća	620	1978	54604	57202
	%	(1.08)	(3.46)	(95.46)	
	Prosječan broj zaposlenih	345763	155475	232523	733761
	%	(47.12)	(21.19)	(31.69)	

Izvor: Statističko izvješće po djelatnostima obzirom na veličinu poduzeća 1996. i 2000.g., Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek, prema Informacijama o osnovnim financijskim rezultatima Zavoda za platni promet, odnosno Financijske agencije, za 1996. i 2000.g.

GEM projektom želi se upravo utvrditi o čemu ovisi to poduzetničko “previranje” u sferi malih poduzeća. GEM projektom poduzetnička aktivnost mjeri se pomoću tri indikatora:

- brojem osoba uključenih u pokretanje izvornog poduzeća (tzv. *start-up* poduzeća) koja su od svog osnutka isplatila najviše tri uzastopna mjesečna dohotka.
- brojem osoba uključenih u vođenje ili rad mladih poduzeća koja nisu starija od 42 mjeseca u vrijeme istraživanja, tj. koja su registrirana 1999. godine ili kasnije.
- brojem osoba koji vlastita slobodna financijska sredstva investiraju u poslovne pothvate drugih osoba (*business angel investment*).

Prva dva indikatora kombiniraju se i iz njih se izračunava TEA indeks.

U strukturi poduzetničke aktivnosti obuhvaćene TEA indeksom (start-up poslovni pothvati i nova poduzeća) dominantna je grupa start-up poslovnih pothvata (42 od 54),

ostalo su nova poduzeća.² U naredne tri godine 8.5 % anketiranih, starosti od 18 do 64 godine, očekuje da će samostalno ili s drugima pokrenuti novi posao, uključujući samozapošljavanje. Istraživanje je otkrilo i postojanje “poslovnih anđela”, jer je 1.4 % svih anketiranih stanovnika, starosti od 18 do 64 godine, u prethodne tri godine osiguralo sredstva za pokretanje tuđih novih poduzeća (ne uključujući kupovinu dionica ili zajedničke fondove).

Razlozi za pokretanje poslovnog pothvata uglavnom su podijeljeni između “hvatanja” poslovne prilike, odnosno želje biti “sam svoj šef” i bavljenja poduzetništvom jer drugog dobrog rješenja nije bilo (tablica 7).

Tablica 7 *Struktura poduzetnički aktivnih osoba prema motivima pokretanja poslovnog pothvata*

	Aktivni poduzetnici (n=54) u %
Izazov poslovne prilike	33
Jedini mogući izbor	26
Kombinacija	20
Zaposlenje i traženje bolje poslovne prilike	6
Ne zna/nema odgovora	15

Izvor: GEM 2002

3.2.7. Poduzeća s potencijalom rasta

Poslovni pothvati s potencijalom rasta relativno su rijetki. GEM projekt je razvio vlastiti pristup identificiranja poslovnih pothvata s potencijalom rasta korištenjem pet kriterija kojima se vrednuje stav prema inovativnosti i stav prema izvoznoj orijentiranosti:

- koliko su proizvodi i usluge koje poduzeće proizvodi novi za klijente
- koliki je očekivani stupanj konkurencije
- koliki je postotak kupaca izvan Hrvatske
- koliki je očekivani broj radnih mjesta 5 godina nakon osnivanja poduzeća
- da li je tehnologija potrebna u poslovanju poduzeća bila poznata godinu dana ranije.

² Broj registriranih malih i srednjih poduzeća, promatranih u odnosu prema broju stanovnika za Hrvatsku daleko je nepovoljniji nego na primjer za SAD. Na svakih 100 stanovnika Hrvatske dolazi jedno registrirano i operativno poduzeće. U SAD na svakih 100 stanovnika dolazi 8 registriranih i operativnih poduzeća.

Odnos prema inovativnosti

Odnos poduzetnički aktivnih ljudi prema inovativnosti je vrlo niska, jer se u pravilu na tržište ulazi s proizvodima koji nisu novost (81 % anketiranih), ulazi se na tržište s mnogo konkurenata (48 %) i radi se sa već poznatom tehnologijom (94 %). Samo 5 % anketiranih očekuje da će u pet godina nakon osnivanja, njihovo poduzeće imati više od 20 zaposlenih (tablica 8).

Tablica 8 Odnos prema inovativnosti

Karakteristika	Atributi	Poduzetnički aktivni stanovnici (n=54) %
Koliko su proizvodi/usluge novi za kupce	Novi za sve	4
	Novi za neke	15
	Ni za koga novi	81
Koliko konkurenata nudi isti proizvod/uslugu	Mnogo	48
	Nekoliko	33
	Nitko	19
Očekivani broj radnih mjesta 5 godina nakon osnivanja	0	0
	1 – 2	28
	3 – 5	35
	6 – 10	27
	11 – 20	5
	više od 20	5
Da li je potrebna tehnologija bila raspoloživa godinu dana ranije?	ne	6
	da	94

Izvor: GEM 2002

Odnos prema izvoznoj orijentaciji

Namjeru o pretežnom traženju kupaca izvan Hrvatske (više od 51 % kupaca) izrazilo je 17 % poduzetnički aktivnih anketiranih stanovnika od ukupno 54 (tablica 9), što je u okviru prosjeka za sve zemlje sudionice GEM projekta. To potvrđuje da mlada i mala poduzeća imaju ograničen pristup međunarodnim tržištima, što upućuje na potrebu razvijanja njihove međunarodne konkurentnosti.

Tablica 9: Postotak očekivanih kupaca izvan Hrvatske

Karakteristika	Atributi	Poduzetnički aktivni (n=54) %
Postotak kupaca izvan Hrvatske	91 – 100%	6
	76 – 90%	2
	51 – 75%	9
	26 – 50%	7
	25 % i manje	76

Izvor: GEM 2002

3.3. Makroekonomski okvir poduzetničkog djelovanja

Konceptualni okvir GEM projekta polazi od stava da poduzetništvo pridonosi dinamiziranju gospodarskih aktivnosti, otvaranju novih radnih mjesta, te inovativnijem, kreativnijem i fleksibilnijem poslovnom ponašanju. Istovremeno, model prepoznaje interaktivnost i komplementarnost mehanizama poduzetničke aktivnosti i makroekonomskog okvira, koji može doprinositi ili otežavati pokretanje i razvoj poslovnih pothvata.

3.3.1. Makroekonomska performanca Hrvatske u međunarodnoj perspektivi

Poduzetništvo dobiva na osobitom značenju u situaciji pogoršavanja makroekonomske performace mnogih nacionalnih privreda, vidljivim kroz usporavanje, odnosno nedovoljno brzi gospodarski rasto u mnogim dijelovima svijeta. Na takav zaključak navode pokazatelji o kretanju stope rasta realnog BDP-a (tablica 10) i nezaposlenosti, koja se u zemljama srednje i istočne Europe kretala u rasponu od najniže 3,7% u Ukrajini do najviše 23,1% u Hrvatskoj u 2001. godini. Iste je godine u Europskoj uniji stopa nezaposlenosti iznosila u prosjeku visokih 7,4% (tj. kretala se u rasponu od najniže 2,5% u Luxembourgu do najviše 22,2 % u Španjolskoj).

Tablica 10 Stope rasta realnog BDP-a (godišnja stopa promjene, u %)

	1999.	2000.	2001.
Svijet	3.6	4.7	2.4
Napredne ekonomije	3.3	3.9	1.1
Glavne napredne ekonomije	3.0	3.5	1.0
Ostale napredne ekonomije	4.9	5.2	1.5
Europska Unija	2.6	3.4	1.7
Euro područje	2.6	3.4	1.5
Novo industrijalizirane azijske ekonomije	7.9	8.2	0.4
Zemlje u razvoju	3.9	5.8	4.0
Afrika	2.5	2.8	3.5
Azija (u razvoju)	6.2	6.8	5.6
Srednji Istok, Malta i Turska	1.1	5.9	1.8
Zapadna hemisfera	0.1	4.1	1.0
Zemlje u tranziciji	3.6	6.3	4.9
Srednja i Istočna Europa	2.0	3.8	3.0
CIS i Mongolija	4.6	7.8	6.1
Rusija	5.4	8.3	5.8
Hrvatska*	-0.9	2.9	3.8

Izvor: Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis) and International Monetary Fund

* Državni zavod za statistiku i Hrvatska narodna banka

U tablici 11 prikazani su podaci koji ilustriraju makroekonomsku performancu Hrvatske i omogućavaju usporedbu s najbližim susjedima (Mađarskom i Slovenijom), te s poduzetnički izuzetno aktivnom zemljom – Irskom, koja je prije respektivnog rasta bila u sličnoj teškoj gospodarskoj situaciji kao Hrvatska. Iako je u Hrvatskoj u 2001. i 2002. godini BDP rastao po značajnoj stopi (2.9%, 3.8%), taj rast nije bio dostatan za značajnije smanjenje nezaposlenosti. Nadalje, struktura BDP u Hrvatskoj je nepovoljna, jer prevelik dio čini neproduktivnu državnu potrošnju i otplatu rata prispjelih inozemnih zaduženja. Izvoz kao važan izvor porasta BDP-a za svaku zemlju a naročitu malih zemalja kakva je i Hrvatska, stagnira unazad desetak godina na razini od oko 4,5 milijardi USD, a stopa pokrivenosti uvoza izvozom na u razdoblju 1991-2001. ima gotovo stalnu tendenciju pada (prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 67 %). U razdoblju 1996-2001. taj pokazatelj pada na razinu 53 %.³

³ Godišnjaci Državnog zavoda za statistiku

Tablica 11 Pozicioniranje Hrvatske unutar referentnog svjetskog okruženja

	<i>Hrvatska</i>	<i>Mađarska</i>	<i>Slovenija</i>	<i>Irska</i>
BDP po glavi stanovnika, 2001, tekuće cijene, USD	4403.00**	5035.50	10400.80	27051.90
Stopa rasta BDP-a po glavi stanovnika, 2001, %	-0.07*	0.04	0.13	0.07
% vanjskog BDP-a, 1999. (izvoz + uvoz)/BDP	0.87	1.30	1.11	0.79
% vanjskog BDP-a po osnovi usluga, 1999. (izvoz + uvoz usluga)/BDP	0.28	0.20	0.17	0.21
Stopa inflacije, 2001.	2.60*	9.20	6.50	3.90
Stopa nezaposlenosti, 2001.	16.30	5.90	6.30	4.20
Promjena zaposlenosti, %, 2001.-2002.	-1.50	0.10	n.a.	1.00
Ukupna populacija, 2002.	4,390,751	10,075,034	1,932,917	3,883,159
Neto (u) migracije po 1000 stanovnika, 2002.	9.72	0.76	2.24	4.12

Izvor: GEM, 2002.

** Državni zavod za statistiku

* podatak za Hrvatsku odnosi se na 2000.g.

Prema podacima Bečkog instituta za ekonomska istraživanja (WIIW)⁴, Hrvatska sa 8.730 Euro BDP-a per capita (po paritetu kupovne moći) u 2001. godini, ostvaruje 37% prosjeka EU-15. Iako je to najniža razina među tranzicijskim zemljama Češkom, Mađarskom, Slovenijom, Poljskom i Slovačkom, ipak predstavlja pomak u odnosu na 1995. godinu kada je 5.220 Euro BDP per capita u Hrvatskoj činilo samo 25% prosjeka EU.

3.3.2. Opći makroekonomski uvjeti poduzetničkog djelovanja

U okviru GEM projekta, makroekonomski uvjeti poduzetničkog djelovanja vrednovani su kroz osam dimenzija:

- otvorenost nacionalne privrede: vanjska trgovina, protekcionističke mjere
- vlada: uloga, učinkovitost
- financijska tržišta: učinkovitost
- tehnologija, I&R: razina, intenzitet
- infrastruktura: fizička

⁴ Aktualna situacija u hrvatskom gospodarstvu, Prilog za Skupštinu Hrvatske gospodarske komore, prosinac 2002, www.hgk.hr

- management (kompetitivnost): kompetencije, produktivnost i troškovi upravljačkog kadra, kultura poduzeća
- tržište rada: fleksibilnost
- institucije: nepristranost, vladavina prava

U 2002. godini nije bilo moguće vrednovati sve dimenzije ovog makroekonomskog okvira u kojem se odvija poduzetnička aktivnost Hrvatske, niti ih međunarodno uspoređivati. Razlog tome je siromašna službena statistička baza podataka te neuključenost Hrvatske u neke svjetske projekte i izvješća, iz kojih GEM projekt crpi podatke. Na primjer, Hrvatska je tek 2002. godine po prvi puta uključena u projekt Global Competitiveness Report, tako da te godine još nije bilo moguće koristiti podatke za procjenu nacionalne konkurentnosti, vladine učinkovitosti, poslovne učinkovitosti, nacionalnih tehnoloških kapaciteta, učinkovitosti javnih institucija, te intenziteta informacijske i komunikacijske tehnologije.

Obrazovanost, znanstvena istraživanja, transfer tehnologije

Istraživanja u okviru GEM projekta ukazuju na postojanje pozitivne korelacije između razine poduzetničke aktivnosti i dimenzija nacionalnog poduzetničkog okvira, kao što su obuhvaćenost stanovništva visokim obrazovanjem i transfer tehnologije. Razlike u indikatorima obrazovne, znanstveno-istraživačke i tehnološke osnove Hrvatske i referentnih zemalja (Mađarska, Slovenija, Irska) upozoravaju da te dimenzije djeluju ograničavajuće, a ne stimulirajuće na razvoj poduzetništva u Hrvatskoj (tablica 12).

Tablica 12 Odabrani pokazatelji obrazovne, znanstveno-istraživačke i tehnološke osnove razvoja

	<i>Hrvatska</i>	<i>Mađarska</i>	<i>Slovenija</i>	<i>Irska</i>
Postotni udio ljudi uključenih u tercijarno obrazovanje, 1997.	28.00	24.00	36.00	41.00
Studenti na prirodnim i tehničkim fakultetima kao % od ukupnih studenata, 1997.	30.00	32.00	26.00	30.50
Članci u znanstvenim i tehničkim časopisima na 100000 ljudi	11.72	16.97	25.99	30.33
Broj patenata koje je odobrio nacionalni ured rezidentima na 100000 ljudi, 2000.	2.45	1.77	9.31	n.a.
Broj patenata koje je odobrio nacionalni ured nerezidentima na 100000 ljudi, 2000	5.69	14.34	54.88	154.6
				7
Primjene patenata (međunarodno) prema WIPO na 100000 stanovnika	1.18	1.31	2.07	5.52

Izvor: GEM, 2002.

n.a. = podatak nije na raspolaganju

Institucionalna efikasnost

Iako je međunarodna poslovna praksa pokazala da restriktivni nacionalni uvjeti ne mogu spriječiti razvitak poduzetništva, oni ipak mogu nepovoljno djelovati na intenzitet i dinamiku poduzetničkih aktivnosti, a posebice na osnivanje novih poduzeća.

Niz istraživanja o poslovnoj praksi i uopće o socioekonomskom razvitku Hrvatske⁵ ukazala su na institucionalnu infrastrukturu kao jednu od najvećih prepreka intenziviranju poduzetničkih aktivnosti, tj. na:

- neefikasnost institucija pravnog sustava, vlade i Sabora, tj. institucija na kojima počiva zakonitost, društveni poredak i uopće uvjeti poslovanja te
- prekomplikiranost i dugotrajnost administrativnih procedura, posebice procedura povezanih sa dobivanjem ulaznih viza i radnih dozvola te procedura povezanih sa zemljištem (kupnja zemljišta, registracija zemljišta i gradnja).

U zadnjih nekoliko godina Hrvatsku je zahvatilo drastično smanjenje razine povjerenja u većinu institucija u Hrvatskoj (pravnog sustava, Sabora, javnih službi i policije).

Smanjenje nije neposredna posljedica tranzicijskih procesa koje su zahvatile istočnu Europu i Hrvatsku od početka 1990-tih godina, a niti ratnih aktivnosti koje su u Hrvatskoj završene 1995. Ono je primarna posljedica "toleriranja ili čak sponzoriranja korupcije, nepotizma i političkog klijentelizma"⁶. Smanjenje razine povjerenja u institucije ima za direktnu posljedicu smanjivanje spremnosti na prihvaćanje rizika poduzetničkog djelovanja na individualnoj razini. Institucionalna neefikasnost također je razlog izostanka pozitivnih sinergijskih učinaka umreženosti institucija, čije djelovanje treba osigurati konzistentan okvir poduzetničkog djelovanja.

Podaci iz tablice 13 ukazuju na visok udjel neslužbenog gospodarstva u BDP-u Hrvatske, neučinkovitost vlade, zatvorenost političkih institucija, nisku razinu zaštite civilnih prava, prava vlasništva, te visoku razinu korumpiranosti. Zbog toga institucionalna infrastruktura ima nepovoljni učinak na intenzitet i dinamiku poduzetničkih aktivnosti. U usporedbi sa zemljama istočne Europe, uključene u GEM 2002 projekt (Hrvatska, Mađarska, Poljska, Rusija, Slovenija) po navedenim aspektima institucionalne efikasnosti, jedino Rusija ima lošije pokazatelje od Hrvatske.

---

⁵ Izvješće o društvenom razvoju – Hrvatska 2001, UNDP, UN/DESA, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, 2001; izvješće FIAS "Hrvatska: Administrativne prepreke stranim ulaganjima", siječanj 2001.

⁶ Izvješće o društvenom razvoju – Hrvatska 2001, UNDP, UN/DESA, Ekonomski institut, Zagreb, str. 31

Tablica 13 Institucionalna efikasnost

	<i>Hrvatska</i>	<i>Mađarska</i>	<i>Slovenija</i>	<i>Irska</i>
Udio neslužbenog gospodarstva u BDP-u, %, 2000.	30.40*	28.80	26.40	16.70
Povrat na imovinu	0.20	0.20	0.20	0.20
Učinkovitost vlade**	0.10	0.60	0.60	1.40
Najviša granična porezna stopa na dohodak, 1999.	35.00	40.00	n.a.	46.00
Zatvorenost političkih institucija (0 = otvorene)	6.40	5.70	5.70	0.00
Indeks civilnih prava (1 = max. zaštita)	0.50	0.80	0.80	1.00
Prava vlasništva	2.00	n.a.	3.00	5.00
Indeks korumpiranosti, Svjetska banka (1 = «čisto»)	0.20	0.50	0.60	0.80

* *Udjeli neslužbenog gospodarstva u BDP-u ovise o izabranoj metodi procjene. U časopisu «Financijska teorija i praksa», br. 1, 2002.g. objavljeni su rezultati procjenjivanja neslužbenog gospodarstva prema različitim metodama. U radu Katarine Ott sintetizirani su ti rezultati: u 1998. udio iznosi 9,12%, 1999.g. – 8,41%, 2000. - 6,81% (mjereno metodom neusklađenih nacionalnih računa); prema metodi EUROSTAT-a koja je prilagođena potrebama zemalja u tranziciji, udjel neslužbenog gospodarstva u BDP-u iznosi 8,9% u 1988., 8,1% u 1999.g. Ovi pokazatelji mogu se koristiti kao donje granice.*

** *Pod pojmom učinkovitosti vlade u GEM projektu se podrazumijeva do koje mjere vladine politike doprinose konkurentnosti*

Izvor: GEM, 2002.

n.a. = podatak nije raspoloživ

Administrativne procedure, ukoliko su komplicirane i dugo traju, mogu djelovati izrazito destimulirajuće na ulaganja i osnivanja poduzeća, podjednako na ona u domaćem ili u inozemnom vlasništvu.

Uobičajeno je administrativne procedure pratiti kroz tri koraka: osnivanje poduzeća (registriranje i različite procedure pribavljanja dozvola), procedure vezane uz zemljište (nabava, tj. kupnja zemljišta, registriranje zemljišta, te gradnja objekata) i procedure povezane sa poslovanjem (plaćanje poreza, carinske procedure, propisi o radu i državne inspekcije). Ukoliko je riječ o inozemnom ulaganju, potrebno je navedenim procedurama dodati i ulazne procedure (primjerice, useljeničke procedure, radne dozvole).

Rezultati istraživanja koje je proveo Foreign Investment Advisory Service (FIAS)⁷ ukazali su da su u Hrvatskoj osobito komplicirane i dugotrajne ulazne procedure te procedure

⁷ Foreign Investment Advisory Service (FIAS): Hrvatska: administrativne prepreke stranim ulaganjima, siječanj 2001.

povezane sa zemljištem. Ostale procedure nisu isticane kao posebno ograničavajuće prilikom osnivanja poduzeća ili tokom poslovanja.

Ipak, uzimajući u obzir broj koraka nužnih za registriranje novog poduzeća, broj procedura kroz koje je potrebno proći prilikom osnivanja novog poduzeća, troškove registriranja i sveukupne registracijske procedure, Hrvatska se nalazi u grupi zemalja čije su procedure komplicirane i dugotrajne⁸ (tablica 14).

Tablica 14 Procedure registriranja

	<i>Hrvatska</i>	<i>Mađarska</i>	<i>Slovenija</i>	<i>Irska</i>
Plaćeni troškovi nevladinim tijelima	1534.10	2717.40	1192.90	35.80
Broj koraka za registriranje poduzeća u osnivanju («start-up»)	11.00	5.00	8.00	3.00
Broj procedura za registriranje nove firme, 1999.	12.00	8.00	9.00	3.00
Trošak registriranja: % per capita BDP-a, 1999.	0.50	0.90	0.20	0.10
Registracijske procedure: sve procedure	6.00	6.00	8.00	2.00

Izvor: GEM, 2002.

Indikativne su usporedbe⁹:

- u Hrvatskoj registriranje poduzeća traje u prosjeku 4-6 tjedana, a može trajati i do 6 mjeseci; troškovi registriranja društva sa ograničenom odgovornošću iznose oko USD 660 (uključujući troškove bilježnika i objave u Narodnim novinama), a dioničkog društva – visina troškova ovisi o visini temeljnog kapitala
- u Mađarskoj registriranje traje oko 4 tjedna, a troškovi za trgovca pojedinca iznose USD 40, a za sva ostala društva – postotak temeljnog kapitala
- u Sloveniji registriranje traje 1 – 3 mjeseca, a troškovi registriranja dioničkog društva iznose USD 1300; društva s ograničenom odgovornošću USD 500

⁸ ibidem. U izvješću FIAS-a konstatira se da je sam proces registriranja trgovačkog društva u Hrvatskoj prilično je jednostavan, ali je posrednički vrlo intenzivan, “te je značajno otežan ukoliko se ne koriste pravničke usluge. Ovo je u većoj mjeri problem za mala i srednja poduzeća koja si često ne mogu priuštiti korištenje pravničkih usluga. (str. 39)... Uz pomoć pravnika s dobrim vezama, proces registracije trgovačkog društva pri Trgovačkom sudu može trajati svega dva dana. Strane koje se odluče na samostalni postupak registracije suočene su s vremenskim trajanjem koje može doseći šest mjeseci. (str. 39. – 40.)”. Zbog toga je preporuka FIAS-a da bi proces registracije “iako relativno jasan, trebao bi u većoj mjeri biti orijentiran prema klijentima s posebnim naglaskom na skraćivanje vremena trajanja i smanjivanje direktnih i indirektnih troškova registriranja.”(str. 40).

⁹ FIAS izvješće, str. 40

- u Irskoj registriranje traje 10 dana, a troškovi registriranja društva s ograničenom odgovornošću 250 irskih funti, a sva ostala 20 irskih funti.

Dosadašnja istraživanja u okviru GEM projekta ukazala su na karakter poreznog sustava i razinu fleksibilnosti tržišta rada kao osobito značajne čimbenike u objašnjenju varijacija u razini poduzetničkih aktivnosti između zemalja. Tako je razina poduzetničkih aktivnosti viša u onim zemljama kod kojih je:

- porezno opterećenje manje
- tržište rada fleksibilnije.

U Hrvatskoj je porezni sustav ocijenjen kao bolji i transparentniji od svjetskog prosjeka i prosjeka EU, ali je ipak, primjerice u 1998. godini, sa udjelom od 46,6% poreznih prihoda u BDP-u Hrvatska značajno izlazila iz prosjeka EU i većine tranzicijskih zemalja.¹⁰ Tržište rada ocijenjeno je kao najrigidnije u usporedbi sa tranzicijskim zemljama (jedino je tržište rada u Sloveniji rigidnije).¹¹

U Hrvatskoj se poduzetnici oporezuju po dvjema osnovama: porezu na dobit i porezu na dodanu vrijednost. Od ostalih davanja ističu se carine, porez na promet nekretninama, trošarine i doprinosi za socijalno osiguranje. Iako je u principu porezni sustav transparentan, poduzetnici osobito zamjeraju¹²:

- učestalost promjena u poreznom sustavu koje povećavaju poslovnu neizvjesnost i onemogućavaju poslovno planiranje;
- visinu poreznih i drugih obveza (doprinosa, carina, državnih jamstava, i sl.) koje prekoračuju fiskalne mogućnosti mnogih obveznika.
- postojeću poreznu praksu u okviru koje jedni redovito plaćaju poreze, drugi sa državom pregovaraju oko toga za što će platiti i koliko bi trebali platiti, dok treći uopće ne plaćaju poreze i ne snose zakonske posljedice;
- nespremnost poreznih vlasti na dodatna pojašnjenja i iznošenje mišljenja o pravnim pitanjima, posebice novoosnovanim poduzećima, te uopće malim i srednjim poduzećima.

Analizirane komponente makroekonomskog okvira uglavnom upućuju na zaključak o nedovoljno stimulativnom karakteru pojedinih komponenti, odnosno o izrazitim

¹⁰ Porezna politika: na berbu u dužničke vinograde, Privredni vjesnik, br. 3268 od 23. rujna 2002.

¹¹ Privredni vjesnik, br. 3281 od 2. prosinca / 9. prosinca 2002.g., str. 5, prema Global Competitiveness Report 2002-2003 (Executive summary dostupan na web stranici: www.weforum.org/gcr)

¹² Vlada s gospodarstvenicima, Privredni vjesnik, br. 3287 od 27. siječnja 2003.

preprekama poduzetničkom djelovanju. Budući da okvir makroekonomskih uvjeta utječe na oblikovanje uvjeta poduzetničkog djelovanja, prilikom vrednovanja razine poduzetništva, potrebno je prepoznavati povezanost tih mehanizama.

3.4. Što eksperti misle o poduzetništvu u Hrvatskoj?

Konceptualni okvir GEM projekta polazi od pretpostavke da je poduzetničko ponašanje određeno načinom kako ljudi doživljavaju uvjete o kojima ovisi poduzetničko djelovanje. Okvir poduzetničkih uvjeta okoline podijeljen je u 9 različitih područja za koja se pretpostavlja da imaju direktan utjecaj na oblikovanje poduzetničkih namjera, interesa ili ponašanja, odnosno koja utječu na oblikovanje stimulirajuće ili destimulirajuće poduzetničke klime. Detaljnija objašnjenja o obuhvatu pojedinog područja data su u tablici 15.

Tablica 15 Područja okvira poduzetničkih uvjeta

Područje	Obuhvat
1. Financijska potpora	raspoloživost financijskih resursa, vlasnička ulaganja, kreditne linije, za nova i rastuća poduzeća, uključivo pomoć i poticaje
2. Vladine politike	na koji se način vladine politike reflektiraju na poreznu politiku, regulativu i njezinu primjenu, kao neutralne, poticajne ili destimulativne politike za nova i rastuća poduzeća
3. Vladini programi	prisustvo direktnih programa potpore novim i rastućim poduzećima na nacionalnoj i lokalnoj razini
4. Obrazovanje i obuka	u kojoj je mjeri obuka za stvaranje ili upravljanje malim, novim i rastućim poduzećima ugrađena u sustav obrazovanja i obuke na svim razinama, te kakva je kvaliteta, relevantnost i fokusiranost obrazovanja i obuke za upravljanje malim, novim i rastućim poduzećima
5. Transfer istraživanja i razvoja	u kojoj mjeri nacionalni programi istraživanja i razvoja vode novim tržišnim prilikama, te da li su programi istraživanja i razvoja dostupni novim, malim i rastućim poduzećima
6. Tržišna i profesionalna infrastruktura	u kojoj mjeri su prisutne usluge računovodstva, pravnog ili tržišnog savjetovanja, te u kojoj mjeri su prisutne institucije koje omogućavaju ili promoviraju stvaranje malih, novih ili rastućih poduzeća

7. Otvorenost tržišta / Prepreke za ulazak na tržište	obim do kojeg su poslovni odnosi zaštićeni od stalnih promjena i prestrojavanja, što sprječava nova i rastuća poduzeća da konkuriraju, pronalaze nove dobavljače, podugovarače i konzultante
8. Pristup fizičkoj infrastrukturi	Lakoća pristupa raspoloživim fizičkim resursima: komunikacija, transporta, komunalije, zemljišta ili prostora - po cijenama koje ne diskriminiraju nova, mala ili rastuća poduzeća
9. Kulturne i socijalne norme	u kojoj mjeri socijalne i kulturne norme potiču, ili ne ograničavaju individualne aktivnosti koje mogu voditi novim oblicima vođenja poduzeća ili ekonomskih aktivnosti; a samim time i većoj disperziji bogatstva i prihoda

Ovih devet područja oblikuju poduzetničke prilike i poduzetnički kapacitet, čijom interakcijom se stvara poduzetnička klima potrebna za stvaranje novih poduzeća.

Analiza poduzetničke klime temelji se na stavovima eksperata prikupljenim polustrukturiranim upitnikom za interview i dodatnom anketom. Eksperti ocjenjuju uvjete poduzetničkog djelovanja, opisane kroz 9 prikazanih područja, te identificiraju tri snage i tri slabosti poduzetničke klime u svojoj zemlji.

Eksperti izabrani za interview u Hrvatskoj su osobe sa iskustvom i javnom reputacijom u svom području djelovanja. Neke od tih osoba su i same poduzetnici, a neke su profesionalno vezane za problematiku poduzetništva ili poduzetnika u funkciji savjetnika, voditelja potpornih institucija, djelatnika u javnoj upravi, profesora, bankara, ulagača, političara i sl. U Republici Hrvatskoj uzorak eksperata obuhvatio je 37 eksperata, najmanje po četiri eksperta u svakom području.

3.4.1. Poduzetnička klima u Hrvatskoj u međunarodnoj perspektivi

Poduzetnička klima u Hrvatskoj slabije je ocjenjena nego u mnogim drugim zemljama uključenim u GEM 2002 projekt, jer su gotovo svi uvjeti poduzetničkog djelovanja vrednovani negativno ili na razini neutralnog stava. U rasponu ocjena od 1 do 5, ocjena 3 označava neutralan stav, pozitivan stav izražen je ocjenama iznad 3.01 a negativan stav ocjenama do 2.99 (tablica 16). Legenda internacionalnih oznaka zemalja s najvišim i najniže ocijenjenim elementima okvira poduzetničkih uvjeta je u prilogu 2.

Tablica 16: Ocjena okvira poduzetničkih uvjeta u međunarodnoj perspektivi

Ocjene poduzetničkih uvjeta		Hrvatska	Sve**	GEM zemlje	
				Max. ocjena	Min. ocjena
Financijska potpora	Raspoloživost kredita	3,21	2,90	3,89 US*	1,50 AR
	Značaj rizičnog kapitala	2,17	2,83	4,30 US	1,72 HU
Vladine politike	Politike potpore	2,27	2,68	3,62 CA	1,50 AR
	Nisko porezno opterećenje i broj propisa	1,81	2,41	4,33 HK	1,36 AR
Vladini programi	Efektivnost vladinih programa	2,11	2,63	3,43 IR	1,61 AR
Obrazovanje i obuka	Efektivnost osnovnog i srednjeg obrazovanja	1,63	1,97	2,72 AR	1,34 JP
	Efektivnost fakultetskih programa i dopunske obuke	2,01	2,83	3,89 US	2,00 CH
Transfer istraživanja i razvoja	Efektivnost transfera istraživanja i razvoja	2,05	2,47	3,49 CA	1,88 AR
Tržišna i profesionalna infrastruktura		2,43	3,17	4,21 CA	2,00 JP
Otvorenost tržišta / Prepreke za ulazak na tržište	Brzina promjene tržišta	3,34	2,84	4,09 TW	1,83 CL
	Niske barijere ulaska	2,04	2,75	3,88 CA	2,04 HR
Pristup fizičkoj infrastrukturi	Lakoća pristupa	3,08	3,86	4,79 CA	3,00 HU

Kulturne i socijalne norme	Kulturna orijentacija prema poduzetništvu	2,20	2,79	4,52 US	1,88 SE
---	--	------	------	---------	---------

* više zemalja uz SAD ima istu prosječnu ocjenu

** Anketu eksperata provele su 34 od 37 zemalja učesnica GEM projekta

Izvor: GEM 2002

Neki od devet identificiranih područja poduzetničkih uvjeta zbog svoje kompleksnosti detaljnije su opisani. Tako je npr. financijska potpora vrednovana kroz raspoloživost kreditnih linija i važnost rizičnog kapitala. Vladine politike promatrane su kroz politiku potpore na lokalnoj i nacionalnoj razini, te kroz porezno opterećenje, stabilnost i broj administrativnih postupaka pri pokretanju poduzeća. Obrazovanje je vrednovano razdvojeno kao primarno, sekundarno i tercijarno. Brzina promjena tržišta i mogućnost ulaska novih firmi na tržište uzeti su kao indikatori konkurentskih uvjeta koji vladaju na nacionalnom tržištu.

Ocjene koje su dali eksperti samo su dopuna već identificiranim problemima, kao što je visoki udjel prihoda od poreza u BDP, dugotrajne procedure osnivanja poduzeća, niska razina transfera istraživačkih rezultata u poslovnu praksu. Svojevrsan je paradoks jedino vezan upravo za ocjenu tržišta i konkurentskih uvjeta. Eksperti u Hrvatskoj ocjenjuju da hrvatsko tržište brže reagira na promjene nego što je prosjek za sve GEM zemlje. S druge strane, ti isti eksperti ocjenjuju da je hrvatsko tržište vrlo zatvoreno za ulazak novih domaćih poduzeća (po tom kriteriju, Hrvatska je na zadnjem mjestu od 34 GEM zemlje u kojima su provedeni intervjui u 2002. godini).

Ovakve ocjene uvjeta poduzetničkog djelovanja sumirane su u niskom percipiranju poduzetničkih prilika, ali i niskom kapacitetu poduzetničkog djelovanja, pri čemu je raspoloživost znanja i vještina niže vrednovana od motiviranosti (tabela 17).

Tablica 17 Ocjena prilika i kapaciteta za poduzetničko djelovanje – Hrvatska vs. sve GEM 2002 zemlje

Ocjene poduzetničkih uvjeta	Hrvatska	Sve** GEM zemlje	
		Max. ocjena	Min. ocjena
Percepcija poduzetničkih prilika	2,93	3,29	3,97 US 2,50 AR
Znanje i vještine za poduzetništvo	2,43	2,52	3,47 HK 1,68 JP
Motivacija za poduzetništvo	2,99	3,31	4,44 TW 2,63 NO

Izvor: GEM 2002

O poduzetničkim prilikama

Unutar tvrdnji kojima se opisuju poduzetničke prilike, eksperti su blago pozitivno ocijenili (3.54) tvrdnju da su se u posljednjih pet godina godina značajnije povećale prilike za otvaranje novih poduzeća, ali je mogućnost dobivanja informacija neophodnih za pristup poslovnim prilikama vrlo niska ocjenjena (2.29).

O poduzetničkom potencijalu (znanju, vještinama)

Unutar tvrdnji kojima se opisuje poduzetnički potencijal (izražen znanjem i vještinama), eksperti ocjenjuju kao najveće ograničenje razvoju poduzetničkog potencijala nedostatak znanja kako upravljati malim poduzećem, te nedostatak iskustva u pokretanju novih poduzeća.

O motivaciji za poduzetništvo

U prethodnim istraživanjima u okviru GEM projekta utvrđeno je da ljudi koji vide prilike i smatraju se sposobnima iskoristiti ih, u nekim situacijama ipak izbjegavaju ili se ne usuđuju postati poduzetnicima. Dodatna motivacija za ulazak u poduzetništvo su vrijednosti i društveni stavovi vezani uz poduzetnike i poduzetništvo. Eksperti izražavaju rezerviranost/neutralan stav (ocjena 3.0) prema tvrdnji da većina ljudi u Hrvatskoj razmatra poduzetničku karijeru kao poželjan izbor karijere. Osim toga eksperti se slažu da se poduzetnički pothvati u Hrvatskoj smatraju dobrim putem za obogaćivanje, te da uspješni poduzetnici ne uživaju visok status niti poštovanje. Takav sustav vrijednosti ne pomaže razvoju poduzetničke kulture, niti doprinosi razvoju motiviranosti za poduzetništvo. Tome ne doprinose niti mediji: eksperti su najnižom ocjenom (2.58)

ocijenili doprinos medija u širenju priča o uspješnim poduzetnicima. Poduzetničko ponašanje mora imati uzore ili kritičnu masu lidera koja afirmira svijet poduzetništva i na taj način djeluje motivirajuće na ostatak populacije. U tome, čini se u Hrvatskoj, nedostaje jasnija i bolja medijska vidljivost malih uspješnih poduzetnika na putu prema velikim poduzetničkim uspjesima.

3.4.2. Snage i slabosti poduzetništva u Hrvatskoj

Od intervjuiranih eksperata tražilo se da od navedenih devet uvjeta poduzetničkog djelovanja rangiraju 3 najizraženije snage i tri najznačajnija ograničavajuća uvjeta (slabosti) poduzetništva u svojoj zemlji.

Većina intervjuiranih eksperata smatra da su od devet uvjeta poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj najpovoljniji:

- kulturne i socijalne norme
- vladini programi

dok su najnepovoljniji:

- vladine politike
- obrazovanje
- financijska potpora.

U usporedbi sa stavovima eksperata u ostalim zemljama GEM 2002 projekta, postoji značajna usklađenost mišljenja o ocjenjivanim uvjetima poduzetničkog djelovanja. Međunarodni ekspertski konzorcij izdvaja kulturne i socijalne norme kao najvažniju snagu, a nedostatak financijske potpore, neodgovarajuće vladine politike i neodgovarajuće obrazovanje kao najveće slabosti.

Snage

Kulturne i socijalne norme

Iako su eksperti bili podijeljeni oko toga da li kulturne i socijalne norme djeluju kao snaga ili slabost poduzetništva u Hrvatskoj, ipak je relativna razlika u korist onih koji smatraju taj uvjet poduzetničkog djelovanja snagom. Međutim, iz međunarodne usporedbe ocjene eksperata o kulturnim i socijalnim normama kao uvjeta poduzetničkog djelovanja (tablica 16) vidljivo je da je Hrvatska daleko od toga da kulturne i socijalne

norme budu pokretačka snaga poduzetništva. Ocjene kulturnih i društvenih normi po pojedinim zemljama otkrile su zanimljiv fenomen, koji je bio na izvjestan način i pokretač GEM projekta. Najrazvijenije zemlje svijeta (G-7 zemlje) željele su dobiti odgovor zašto su SAD "poduzetničkija" zemlja od drugih. GEM projekt je ukazao na veliku razliku u stavu prema poduzetništvu koje proizlaze iz kulturnih i socijalnih normi u pojedinim zemljama. Tako su i u GEM 2002 projektu iza Hrvatske zemlje kao što su Japan, Danska, Francuska i Švedska. Jedan od odgovora je da Amerikanci češće od drugih prihvaćaju pokretanje vlastitog malog pothvata kao poslovnu karijeru: 91% odraslih Amerikanaca kaže da bi podržali ili jako podržali svoju kćerku ili sina ukoliko bi željeli pokrenuti vlastiti mali posao.¹³

Ipak, da se promjene događaju dokazuju i izjave eksperata:

„Jača svijest (posebice mladih ljudi) da su im potrebna nova znanja i vještine pomoću kojih bi uspješnije pokrenuli vlastitu poslovnu ideju ili bi time poduzetnički rizik sveli na što nižu mjeru.“

Vladini programi

Iako eksperti ocjenjuju da vladini programi u Hrvatskoj predstavljaju snagu, oni su vrlo nisko ocijenjeni. I u ostalim zemljama GEM 2002 projekta vladini programi su u pravilu ocijenjeni ispod ocjene 3: najbolje ocjene dobila je Irska (3.43), a iza Hrvatske samo su Južnoafrička Republika i Argentina. Zbog toga, činjenicu da su vladini programi podrške razvoju institucionalne mreže (poslovne zone, centri za poduzetništvo, inkubatori), te kreditni programi očito postali prepoznatljiviji kao snaga u razvoju poduzetništva u Hrvatskoj, ne treba koristiti kao izvor samozadovoljstva, nego kao poticaj za analize efikasnosti tih programa.

Slabosti

Vladine politike

Eksperti u Hrvatskoj ocijenili su najvećom slabosti razvoja poduzetništva upravo vladine politike, smatrajući ih ili nepostojećim ili nekonzistentnim, iz kojih proizlazi netransparentan i kompliciran regulatorni okvir u kojem se događaju poduzetnički pothvati. Samo je nekoliko zemalja ocijenilo vladine politike još niže nego li uzorak hrvatskih eksperata (Slovenija na razini Hrvatske, Japan, Izrael, Belgija, Brazil i Argentina).

---

¹³ Dennis, J. W. (1997); The Public Reviews Small Business, NFIB Education Foundation, Washington, DC.

Nekoliko ekspertskih izjava ilustriraju ovakav stav:

“Pokretanje poslovanja (start-up) opterećeno je visokim troškovima i porezima. Porezna politika je jednaka za sve i one koji počinju i one koji uspješno vode posao.”

“Stalna politička prepucavanja, nekompetentnost, nekooperativnost na svim razinama uprave ne idu u prilog razvoju poduzetničkog okruženja.”

„Zakonski i pod zakonski akti su nedovoljno transparentni, neusklađeni i nestabilni (brzo se mijenjaju). Time administracija postaje neučinkovita, stvara se konfuzija i kontradiktorne situacije prilikom provedbe i tumačenja zakona na regionalnim razinama. Hrvatska kao relativno mala zemlja ima čak 23 županije, te velik broj gradova i općina što rezultira visokom državnom potrošnjom, neučinkovitom administracijom i birokratizacijom društva na teret poreznih obveznika. Zakon o radu je nekonzistentan, diskriminirajući i kontradiktoran. Zaposlenici u javnim poduzećima imaju zajamčena primanja i otpremnine, dok u privatnom sektoru pravna zaštita gotovo da ne funkcionira.“

“Poduzetnik mora (ako želi pokrenuti poslovanje u vlastitom poslovnom prostoru) ishoditi i popuniti 42 dokumenta – suglasnosti, potvrde i sl.”

Obrazovanje

Odmah iza vladinih politika, eksperti su ocijenili obrazovanje kao najveću prepreku razvoja poduzetništva u Hrvatskoj. Glavne primjedbe eksperata su rigidnost obrazovnog sustava i neuključenost znanja i vještina potrebnih za poduzetničko djelovanje u nastavne programe. Posebno je identificiran i nedostatak nastavnika osposobljenih za realizaciju takvih programa. Ilustracija izjava iz kojih proizlazi ocjena o obrazovanju kao važnoj slabosti razvoja poduzetništva:

“Dosadašnji sustav naobrazbe nije pokretače poslovnih pothvata dovoljno naučio o poduzetničkim znanjima i vještinama. Evidentan je i nedostatak educiranosti nositelja navedenih aktivnosti.”

“Znanja o poduzetništvu ne stječu se dovoljno rano i nema ih u nastavnim programima. Nedovoljan je broj kvalitetnih kadrova koji bi ta znanja prenosili na buduće poduzetnike. Nedostaju i institucije za poslovno educiranje.”

“Obrazovni sustav nije definiran tako da daje učenicima slobodu.”

“Kod nas je niska razina svijesti o potrebi učenja i znanja. Manageri i poduzetnici često se postavljaju u poziciju - ja valjda znam. Tek kada se o nešto spotaknu i kada naprave neku krupnu pogrešku, onda se okrenu učenju. Nema proaktivnog, više ima reaktivnog načina razmišljanja. Poduzetnik uči metodom vlastite kože, koja je uvijek najskuplja.”

Po stavu o obrazovanju kao jednoj od najvažnijih prepreka razvoju poduzetništva, eksperti u Hrvatskoj dijele mišljenje eksperata u drugim zemljama. Posebno treba istaknuti da je obrazovanje svugdje prošlo loše u ekspertskom ocjenjivanju, ali je u svim zemljama primarno i sekundarno obrazovanje lošije ocjenjeno nego tercijarno.

Financijska potpora

Eksperti su identificirali financijsku potporu kao ograničenje razvoja poduzetništva, ne zbog nedostatka kreditnih programa, nego zbog nepripremljenosti banaka da proceduru prilagode specifičnostima poduzetnika početnika, te zbog problema osiguranja kredita (jamstva). Osim toga, eksperti su upozorili na problem ishođenja dokumentacije o vlasništvu kao jamstvu za povrat kredita u pojedinim dijelovima Hrvatske, ali i na lošu kvalitetu poslovnih planova kojima poduzetnici traže kredite.

„Banke u značajnoj mjeri ograničavaju otvaranje novih poduzeća i obrta jer na svaku svoju potporu poduzetniku traže enormna vlastita osiguranja – hipoteke u omjerima i do 1:3 u odnosu na imovinu poduzetnika. Početnici si takve uvjete ne mogu priuštiti, pa nerijetko odlučuju ne pokrenuti uopće posao, jer smatraju da će im to biti neizvediva misija.“

“Banke traže hipoteku i za početnike. Sustav davanja garancija je za prošlo stoljeće. To je krut sustav koji nema fleksibilnost niti dinamiku, niti prati poduzetnike.“

„Iako su poslovne banke ponudile prilično povoljne uvjete kreditiranja, sporost u ishođenju potrebnih dokumenata, te niska kvaliteta poslovnih planova glavna je poteškoća i za bankare i za poduzetnike.“

4. Zaključci, izazovi i preporuke

Ogroman broj ljudi širom svijeta uključen je u poduzetničke aktivnosti. Istraživački tim GEM 2002 projekta procjenjuje da u 37 zemalja uključenih u projekt, koje predstavljaju 62 % svjetskog stanovništva i 92 % svjetskog BDP, oko 460 milijuna ljudi ili pokreću novi poslovni pothvat ili upravljaju vlastitim mladim poslovnim pothvatom (ne starijim od 42 mjeseca). U tom «klubu» od 460 milijuna poduzetnika, Hrvatska sudjeluje s oko 98.000 poduzetnika. Na temelju rezultata istraživanja mogu se dati određene ocjene o razini poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj u 2002. godini, koje istovremeno predstavljaju i izazove za daljnja istraživanja i preporuke nositeljima odlučivanja u pojedinim područjima:

- Većina faktora iz skupine općih uvjeta koji u zemljama s visokim indeksom poduzetničke aktivnosti snažno i pozitivno djeluju, u Hrvatskoj su po svojim obilježjima slični onima koji su karakteristični za zemlje s niskim indeksom poduzetničke aktivnosti. Niska razina izdvajanja u obrazovanje, visoko porezno opterećenje novih poduzeća, neefikasno tržište rada sa visokim troškovima prilagođavanja zaposlenih zahtjevima proizvodnje ne doprinose poduzetničkoj aktivnosti zemlje.
- Većina faktora iz skupine uvjeta poduzetničkog djelovanja također ima obilježja karakteristična za zemlje s niskim indeksom poduzetničke aktivnosti: nestimuliranje angažiranja neformalnih izvora financiranja start-up poslovnih projekata, profesionalna infrastruktura podrške (traininzi, konzultantstvo, umrežavanje...) tek se razvija i ne postoji standardizirana kvaliteta usluga, a obrazovanje za poduzetničko ponašanje gotovo da i ne postoji.¹⁴ Nedostatak obrazovanja fokusiranog na poduzetništvo najvažniji je faktor koji negativno djeluje na razinu poduzetničke aktivnosti u nekoj zemlji. Inercija formalnog obrazovanja prema uključivanju sadržaja iz poduzetništva i promjeni metodologije učenja/podučavanja svoje korijene ima u tradicionalnoj rigidnosti obrazovnog sistema, ali i olakog pristajanja na davno napuštene koncepte kao što je "poduzetnik se postaje rođenjem, a ne učenjem".

---

¹⁴U Hrvatskoj jedini poslijediplomski studij iz poduzetništva djeluje na Ekonomskom fakultetu u Osijeku od 2000. godine i do sada je upisano 6 generacija studenata.

- Nova poduzeća s potencijalom jakog rasta, tj. ona koja koriste novu tehnologiju, koja očekuju da će svojim proizvodima kreirati nova tržišta, koja predviđaju veliki rast zaposlenih i izlazak na međunarodna tržišta, čine mali dio poduzetničkih pothvata svugdje u svijetu, ali u Hrvatskoj je broj takvih poduzeća ispod prosjeka za GEM zemlje. Takvih poduzeća je više u zemljama koje natprosječno ulažu u istraživanje i razvoj.
- Pokretanje poduzetničkih pothvata korištenjem neformalne financijske podrške je u svim GEM 2002 zemljama značajnije češće nego korištenje domaćeg rizičnog kapitala (300 milijardi USD vs. 60 milijardi USD). Iako za Hrvatsku takvi podaci nisu bili raspoloživi za 2002. godinu, potrebno je takvu mogućnost prepoznati i kroz stimulativnu poresku politiku.
- Žene sudjeluju u poduzetničkoj aktivnosti po znatno nižoj stopi nego što to čine muškarci: prosjek za sve istraživane zemlje je otprilike 50 % od «muškog» poduzetništva, ali u Hrvatskoj je to na razini od 33 %. U razvijenijim zemljama taj odnos je povoljniji u korist žena, u manje razvijenim zemljama je manje poslovnih prilika za žene.

Dosadašnja istraživanja u okviru GEM projekta pokazala su da je poduzetništvo važan mehanizam o kojem ovisi ekonomski rast, ali da je rang zemalja s obzirom na razinu poduzetništva vrlo stabilan. To upozorava da razina poduzetništva značajno ovisi o institucionalnim, društvenim i kulturnim faktorima koje je teško mijenjati u kratkom roku. Zbog toga, i vrednovanje raznih programa i politika koje mnoge vlade primjenjuju u svojim zemljama radi poboljšanja poduzetničke aktivnosti nije moguće uvijek procjenjivati s obzirom da se efekti ne mogu uvijek prepoznati u kratkom vremenskom razdoblju.

Prilog 1 Popis eksperata koji su bili intervjuirani u GEM 2002 projektu

1. Bilandžija Nikola

Direktor podružnice Raiffeisen banke u Osijeku. Član je Županijskog poglavarstva Osječko-baranjske županije u periodu od 1999-2000., član je Županijskog povjerenstva za razvitak, kao i Rotary kluba Osijek.

2. Bračić Ivan

Osnivač, vlasnik i direktor tvrtke PIP d.o.o. Osnovna djelatnost tvrtke je pčelarstvo. Zapošljava 30-ak djelatnika u 3 poduzeća u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Dobitnik je Zlatne plakete za najbolje malo poduzeće u Zagrebu 2001. g. u organizaciji HGK. Svoje proizvode izvozi u zemlje EU. Dvostruki je hrvatski šampion kvalitete.

3. Crnković Pozaić Sanja

4. Davidović Drago

5. Duško Čaturilo

Osnivač, vlasnik i direktor poduzeća Creativa d.o.o iz Belišća od 1999. Osnovna djelatnost poduzeća je proizvodnja gumeno tehničke robe – brtvi – specijalne i opće namjene i papirne galanterije i ambalaže. Radio kao tehnolog u proizvodnji alatnih strojeva u Belišću te u poslovima međunarodne kooperacije u poduzeću Martin u Grazu, Austrija. Po zanimanju je diplomirani inženjer strojarstva, a završio je i managersku obuku u Grazu, Austriji.

6. Gavranović Ante

Glavni urednik i direktor Privrednog vjesnika od 1967 do 1991.g.(do umirovljena). Od 1991. do 1995.bio je član Uprave koncerna Končar-elektroindustrija. 1997. g. se vraća u Privredni vjesnik i obavlja dužnost predsjednika Uprave. Obavljao je niz dužnosti u nevladinim organizacijama. Bio je predsjednik Hrvatskog novinarskog društva u periodu od 1991. do 1995., a u razdoblju od 2001-2002. predsjedavao Grupi srednjeeuropskih novinara u okviru Europske federacije novinara. Od 2002. predsjednik Udruge hrvatskih novinskih izavača.

7. Haznadar Zijad

Redoviti je profesor na Fakultetu elektronike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu. Redoviti je član Akademije tehničkih znanosti Hrvatske i inozemni je član Akademija nauka Bosne i Hercegovine. Napisao je preko 300 znanstvenih i stručnih radova, od kojih je 41 objavljen u inozemstvu.

8. Ivančević Željko

Ravnatelj Hrvatske Udruge Poslodavaca od 1993. Završio je fakultet političkih znanosti i Fakultet za vanjsku trgovinu u Zagrebu. U svojoj karijeri radio kao savjetnik u Ministarstvu vanjskih poslova, te kao konzul za radno-pravna pitanja u Frankfurtu. Ujedno je i dopredsjednik Gospodarsko-socijalnog vijeća.

9. Ivanković Željko

Glavni urednik mjesečnika Banka. Po obrazovanju profesor filozofije i komparativne književnosti, aktivno se bavi novinarstvom od 1983. g. Završio je tečaj biznis novinarstva u organizaciji Reutersa, te bio na dvomjesečnom usavršavanju u SAD, u organizaciji washingtonskog International Centar for Journalist. Autor je nekolicine godišnjih analiza o hrvatskom bankarstvu.

10. Jurišić Milivoj

Direktor za malo gospodarstvo u Hrvatskoj gospodarskoj komori od 1997. g. Sudjelovao je na mnogim međunarodnim i domaćim konferencijama i skupovima na temu malog gospodarstva i poduzetništva. Bio je član radnih grupa i odbora pri izradi zakona i dokumenata o malom gospodarstvu. Jedan je od inicijatora i osnivača Saveza poduzetnika Hrvatske.

11. Karaić Dragica

Šef kabineta ministra gospodarstva od 2001. U državnu upravu dolazi nakon iskustva vođenja vlastitog poduzeća. Bila je član tima Uprave za malo gospodarstvo i poduzetništvo, kreatorica je i izvršiteljica Vladinog programa poticanja razvoja malog gospodarstva i poduzetništva. Certificirani je učitelj/trener poduzetništva za malo gospodarstvo u izobrazbi TSM Business School u Kraljevini Nizozemskoj i Ministarstva gospodarstva

12. Konjhodžić Indira

Direktor misije Svjetske banke u Hrvatskoj. Prije Svjetske banke, radila je kao pomoćnik ministra u Ministarstvu europskih integracija, a bila je i nacionalni koordinator za razvoj ljudskih resursa u okviru Pakta o stabilnosti. Suradnik je Sussex European Instituta, te je uključena u identifikaciju politika i trendova, kao osnove za kreiranje istraživačke strategije Instituta.

13. Kordi Milena

Milena Kordi

Viši suradnik u Odjelu za razvitak i poduzetništvo, Odjela za gospodarstvo pri poglavarstvu grada Osijeka. Savjetnik je poduzetništva, prema programu MOMSPa. Sudjelovala je u pripremi i implementaciji kreditnog programa Gruda Snijega, kao i u pripremi Programa podrške malom gospodarstvu grada Osijeka.

14. Krstelj Vjera

15. Lauc Boris

Direktor Centra za poduzetništvo u Osijeku. Završio brojna usavršavanja kao trener za mala i srednja poduzeća iz područja konzultanstva, poslovnog planiranja, financijskog managementa. Sudjelovao je i na brojnim konferencijama o malom i srednjem poduzetništvu u Hrvatskoj i inozemstvu. Član je International Council for Small Business.

16. Leppee
Miljenko

Pomoćnik ministra za obrt, malo i srednje poduzetništvo, odjel za međunarodnu suradnju. Doktor znanosti iz ekonomije, predavač na školi za ekonomiju poduzetništva Vern i gostujući profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, predmet Međunarodna trgovina. Od 1998 do 2000. radio u Ministarstvu gospodarstva u odjelu za malo i srednje poduzetništvo na poslovima međunarodne suradnje i promocije i podrške poduzetništvu, te više od 20 godina u različitim privatnim izvoznim poduzećim

17. Lovrinčević Željko

18. Majhen Robert

Vlasnik obrta za stolno izdavaštvo Green vector. Osnovna djelatnost obrta je Internet. U obrtu ima 9 djelatnika, preko 10 zastupnika u SAD i klijente kao što su Warner Bros, Volvo USA, NOVEL, DELL, Hinet itd.

19. Mavrović Željko

Vlasnik poduzeća IROKEZ, koje se bavi proizvodnjom zdrave hrane i ekološkom poljoprivredom. Prije osnivanja vlastitog poduzeća bavio se boksom. Tri godine je nosio naslov Europskog prvaka u teškoj kategoriji. Angažiran je i u humanitarnim aktivnostima.

20. Mlikotin Tomić Deša

Izvanredni profesor Trgovačkog prava i Prava međunarodne trgovine na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Predaje i na nekoliko poslijediplomskih studija u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji. Održala je više predavanja na fakultetima u inozemstvu i to u Americi i Europi. Sudjelovala je na brojnim skupovima, seminarima i konferencijama (kao predavač, voditelj grupa, diskusijama; autor je velikog broja stručnih i znanstvenih radova. Sudjelovala je i u izradi prvih nacрта Zakona o zaštiti potrošača, Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja, a bila je i ravnateljica Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja. Bila je glavni koordinatorka Radne skupine za pravne prilagodbe i izradu harmonograma u okviru izrade akcionog plana integracijskih aktivnosti Ureda za europske integracije Vlade RH.

21. Novak Marjan

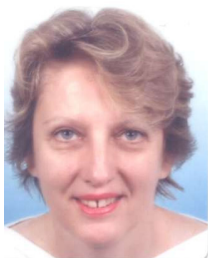
Direktor Međimurskog poduzetničkog centra. Radio je kao savjetnik za industriju u HGK u Čakovcu. Jedan je od osnivača Udruge Hrvatskih Institucija za poticanje poduzetništva (UHIPP), u kojoj obavlja dužnost predsjednika. Licencirani je član Hrvatske mreže konzultanata, a posjeduje i diplomu licenciranog savjetnika za poduzetništvo.

22. Nušinović Mustafa

Viši znanstveni suradnik na Ekonomskom institutu u Zagrebu. Voditelj je i konzultant u nizu razvojnih projekata preinvesticijskih i investicijskih studija, konzultant u ministarstvima i državnim agencijama, bankama i trgovačkim društvima. Autor je većeg broja poslovnih planova, preinvesticijskih i investicijskih studija, članaka i knjiga u području financijske i ekonomske analize razvojnih projekata, restrukturiranja i privatizacije, te strateških dokumenata za potrebe državnih organa i trgovačkih društava.

23. Orsag Silvije

24. Ott Katarina

Ravnateljica Instituta za javne financije, urednica časopisa "Financijska teorija i praksa", upraviteljica Zaklade prof. dr. Marijan Hanžeković.

25. Rako Dijana

Direktorica i jedna od osnivača Centra za poticanje poduzetništva i obrtništva Split (CEPOS). Završila je Filozofski fakultet u Zadru, Studij odgojnih područja u Splitu i ima stekla zvanje diplomiranog nastavnika sa pojačanim predmetom – povijest.

26. Spevec Olgica

Pomoćnica ministra gospodarstva i rukovoditeljica Uprave za trgovinsku politiku i međunarodne gospodarske odnose u Ministarstvu gospodarstva. Predsjedava Privremenim odborom za nadziranje primjene i provedbe Privremenog sporazuma o trgovinskim i s njima povezanim pitanjima između RH i EU. Voditeljica je i hrvatskog pregovaračkog tima za sklapanja ugovora o slobodnoj trgovini s Češkom, Slovačkom, Bugarskom, Mađarskom, BIH i dr. Autor je i niza članaka i analitičkih prikaza s područja gospodarstva i trgovine u stručnim časopisima i publikacijama u zemlji i inozemstvu.

27. Srića Velimir

Redoviti profesor informatike i informatičkog managementa na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj je poslijediplomskog studija Informatički management. Sudjelovao je u brojnim projektima OECD-a, UNESCO-a, COST-a, na teme informatike i managementa. Bio je voditelj radne skupine predsjednika Mesića za izradu prijedloga strategija informatizacije Hrvatske. Autor je brojnih knjiga, znanstvenih i stručnih radova. Dobitnik je Strossmayerove nagrade za znanost 1993., Gerald Ford Fellowshipa 1990 i dr.

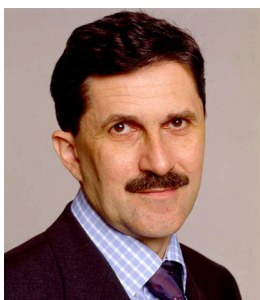
28. Stanković Boja

Viša stručna suradnica u sektoru industrije u HGK Županisjkoj komori Osijek. Zadužena za praćenje stanja gospodarskih kretanja u županiji, organizira sjednice strukovnih grupacija, radi na poslovima od interesa za gospodarstvo iz područja zaštite okoliša, poticanju tehnološkog razvitka, razvoju poduzetništva i sustavu kvalitete. U organizaciji MOMSP-a završila je izobrazbu za savjetnika poduzetništva, te ima položeni ispit za stečajnog upravitelja.

29. Šajatović Miodrag

Glavni urednik Poslovnog tjednika. Novinarstvom se bavi od studentskih dana – radio je kao novinar i urednik u Večernjem listu, gdje je pokrenuo Poslovni svijet, surađiva je u brojnim listovima – Start, Danas... Autor je knjige Povratak u kapitalizam. Dobitnik je dvije nagrade Hrvatskog novinarskog društva.

30. Štefanić Ivan

Docent u području biotehničkih znanosti. Zaposlen na Poljoprivrednom fakultetu, gdje predaje predmet Ekonomika poljoprivrede. Sudjelovao u brojnim znanstveno-istraživačkim i stručnim projektima kao suradnik i glavni istraživač. Suradnik je i Centra za poduzetništvo u Osijeku, konzultant za tehnološki bazirana, brzorastuća poduzeća BICRO Zagreb i koordinator je provedbe programa RAZUM za područje istočne Hrvatske. Objavio je veliki broj radova i kongresnih priopćenja iz područja agrarne politike, financijskog managementa u poljoprivredi, ekonomike organsko-biološke poljoprivrede itd.

31. Šestan Alojzije

Suvlasnik i direktor tvrtke Šestan – Busch d.o.o., utemeljene 1994. godine, sa sjedištem u Industrijskoj zoni u Prelogu. G. Šestan je zajedno s nekoliko partnera iz bivše tvrtke Beton Prelog, bio među pionirima privatnog poduzetništva u Međimurju. Tvrtka Šestan – Busch radi prema standardima ISO 9002, raspolaže vlastitim stručnjacima i suvremenim visokim tehnologijama u proizvodnji kompleksne vojne opreme koja odgovara vrhunskim svjetskim zahtjevima. Njezini stručnjaci sudjeluju u razvoju novih materijala, na ispitivanju zaštite i komfora borbenih kaciga, kaciga za borbeno oklopna vozila, kaciga za letenje i dr.

32. Tadin Hrvoje

33. Tubin Jovanka

Savjetnik u Centru za poduzetništvo od 1999. godine. Prije toga radila na poslovima analize i inspekcije u Službi društvenog knjigovodstva, savjetnika poreza na dohodak u Poreznoj upravi u Osijeku, te kao direktor unutrašnje kontrole u Gradskoj banci u Osijeku. Posjeduje certifikat ovlaštenog revizora.

34. Vrhovski Mijo

Dekan Visoke škole za ekonomiju poduzetništva s pravom javnosti - Vern u Zagrebu. Magistrirao je i doktorirao na Fakultetu strojarstva i brodogradnje u Zagrebu, te je veći dio svog radnog vijeka predavao na dodiplomskim i poslijediplomskim studijima na tehničkim fakultetima u Hrvatskoj. Završio je program međunarodne edukacije za učitelje i trenere poduzetništva i autor je plana i programa studija ekonomije poduzetništva na Vernu.

Prilog 2 Međunarodne oznake zemalja u GEM 2002 projektu

Oznaka	
AR	Argentina
AU	Australija
BE	Belgija
BR	Brazil
CA	Kanada
CL	Čile
CN	Kina
DE	Njemačka
DK	Danska
ES	Španjolska
FI	Finska
FR	Francuska
HK	Hong Kong
HR	Hrvatska
HU	Mađarska
IL	Izrael
IN	Indija
IR	Irska
IS	Island
IT	Italija
JP	Japan
KR	South Korea
MX	Meksiko
NL	Nizozemska
NO	Norveška
NZ	Novi Zeland
PL	Poljska
RU	Rusija
SE	Švedska
SG	Singapur
SI	Slovenija
SW	Švicarska
TH	Tajland
TW	Tajvan
UK	Velika Britanija
US	Sjedinjene Američke Države
ZA	Južna Afrika

Reference:

Schumpeter, J.A. (1996) The Theory of Economic Development, Transaction Publishers, London, United Kingdom

Dennis, J.W. (1997): The Public Reviews Small Business, NFIB Education Foundation, Washington, DC

Hayek, F. A. (1948) Individualism and Economic Order, Routledge and Kegan Paul, London, United Kingdom

Kirzner, I. (2000) The Driving Force of the Market, Routledge, London, New York

Foreign Investment Advisory Service (FIAS): Hrvatska: Administrativne prepreke stranim ulaganjima (nacrt izvještaja), siječanj 2001.g.

Izvješće o društvenom razvoju: Hrvatska 2001, UNDP, UN/DESA, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, 2001.

Aktualna situacija u hrvatskom gospodarstvu, Prilog za Skupštinu Hrvatske gospodarske komore, prosinac 2002., www.hgk.hr

Cornelius, P.K. (2003) Global Competitiveness Report 2002-2003: Executive Summary, Global Competitiveness Programme, World Economic Forum (www.weforum.org/gcr)

Kiseljak, F.: Vlada s gospodarstvenicima: Kako da se ubrza povratak u regiju, Privredni vjesnik, br. 3287, 27. siječanj 2003.

Kiseljak, F.: Porezna politika: Na berbu u dužničke vinograde?, Privredni vjesnik, br. 3268, 23. rujna 2002.

Ott, K.: Neslužbeno gospodarstvo u Republici Hrvatskoj 1990-2000, Financijska teorija i praksa, 1, 2002.

Ranogajec, B.: Nacionalna konkurentnost: Pravna nesigurnost i pesimizam – loš znak za rast, Privredni vjesnik, br. 3281, 2. prosinac / 9. prosinca 2002.

www.dzs.hr
www.hgk.hr

Sadržaj

Predgovor	5
Sažetak	6
1. Uvod	7
1.1. Ciljevi projekta	7
1.2. Konceptualni okvir i metodologija istraživanja	8
1.3. Podaci	10
1.4. Zemlje sudionice GEM 2002 projekta	11
1.5. Istraživački tim GEM projekta	12
1.6. Financiranje GEM 2002 projekta	13
2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske u međunarodnoj perspektivi	14
2.1. Jesu li razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim ekonomskim rastom neke zemlje?	15
2.2. Motiviranost za poduzetništvo	16
3. Poduzetništvo u Hrvatskoj	19
3.1. Stavovi prema poduzetništvu	19
3.2. Kakav je indeks poduzetničke aktivnosti Hrvatske?	20
3.2.1. Muškarci poduzetniji od žena?	23
3.2.2. I starost igra ulogu	23
3.2.3. Obrazovaniji ljudi češće su poduzetnici	24
3.2.4. Znanje i iskustvo, upornost, “dobro oko” za poduzetničke prilike važni su za poduzetničko djelovanje	24
3.2.5. “Rasadnik” poduzetnika u Hrvatskoj	25
3.2.6. Poslovno “previranje”	26
3.2.7. Poduzeća s potencijalom rasta	27
3.3. Makroekonomski okvir poduzetničkog djelovanja	29
3.3.1. Makroekonomska performanca Hrvatske u međunarodnoj perspektivi	29
3.3.2. Opći makroekonomski uvjeti poduzetničkog djelovanja	31
3.4. Što eksperti misle o poduzetništvu	37
3.4.1. Poduzetnička klima u Hrvatskoj u međunarodnoj perspektivi	38
3.4.2. Snage i slabosti poduzetništva u Hrvatskoj	42

4.	Zaključci, izazovi i preporuke	46
	Dodaci	48
	Dodatak 1: Lista intervjuiranih eksperata	48
	Dodatak 2: Međunarodne oznake zemalja u GEM 2002 projektu	57
	Reference	58

GEM 2002 projekt financijski su omogućili:

- Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo RH

- Institut Otvoreno društvo - Hrvatska

- Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku